Profunzimea patriotismului

ste contractualist sau organicist Eminescu în concepția despre stat ? Iată o întrebare la care nu se poate da ușor un răspuns. Dacă ținem seama că în concepțiile organiciste „ctitoria era operă individuală și fapt de conducător social", pe cînd în „contractualismul modern, devine operă socială și obiectivare în sensul depersonalizării", răspunsul la întrebarea de mai sus pare a înclina spre tenta organicistă.

Așa a citit Călinescu ideea de stat la Eminescu : „Singurul stat temeinic (în viziunea lui Eminescu, n.n.) e acela natural, automat ca al albinelor, furnicilor, nu statul liberal alcătuit pe o cale speculativă, întemeiat pe contract social"[1]). Marele istoric al literaturii române înclina balanța hotărît în favoarea ideii organicismului lui Eminescu.

Asimilarea concepției eminesciene la quesnaysism ar fi un al doilea element de greutate pentru teza organicismului său. Teoria rolului statului în „armonizarea intereselor" ne-ar da în fine un al treilea argument pentru organicismul poetului. Eminescu preluase idei ale „economiștilor germani din epoca bismarkiană, cunoscută poetului, în primul rînd, prin mijlocirea lui Dühring", iar în teoria „armonizării intereselor" recunoaștem ușor ideile „socialismului de stat" ale lui Rodbertus, după care interesele claselor erau armonizabile[2]). Toate acestea ar fi să aplece, hotărîtor, judecata noastră către un deznodămînt organicist.

Totuși multe alte elemente ne dezvăluie un versant neașteptat al concepției sale asupra statului. Căci ce deplînge Eminescu ? El constată cu durere că statul român nu este nici expresia exercițiului monarhic, singurul care ar fi permis „esenței exponentului" orientator și „mîntuitor" să se manifeste istoric, după cum nu este nici **„operă comună"**, așa cum ar cere contractualismul. În locul statului — operă colectivă, națională, Eminescu descoperă un „aparat birocratic de lefegii", care n-au nici o legătură, **nici organică și nici contractuală,** cu poporul. „Țara legală" — aparatul statului — și „țara reală" stau complet separate una de alta. Eminescu sesiza un fenomen propriu României, dar avînd și incidențe răsăritene mai largi, și anume că epoca statului de esență organicistă trecuse, în vreme ce era nouă a statului contractualist întîrzia să înceapă. În schimb se născuse un stat nou care nu putea fi examinat nici după modelul organicist și nici după modelul contractualist. Avea toate aparențele unei alcătuiri contractualiste și totuși contractul nu căpăta caracter social, stînd astfel lipsit de legitimitate istorică și națională. Apăruse ceea ce **nu trebuia** să se nască. Noul aparat al statului avea o alcătuire hibridă, „monstruoasă". Pe o față a sa părea democratic (și deci contractualist), pe altă față părea organic (și deci monarhic). În realitate însă, contractualismul era fals, iar monarhia era, în realitate, un titlu. Eminescu va numi acest tip de stat, **demagogic.**

Teoria statului demagogic este contribuția lui Eminescu la sociologia statului și asupra acesteia ne vom opri în continuare.

Sculptură de Mihai Coșan

---

[1]) G. Călinescu : „Istoria literaturii române...", p. 458.

[2]) cf. G. Călinescu : „M. Eminescu. Studii și articole", Iași, Edit. Junimea, 1978, p. 55—56.

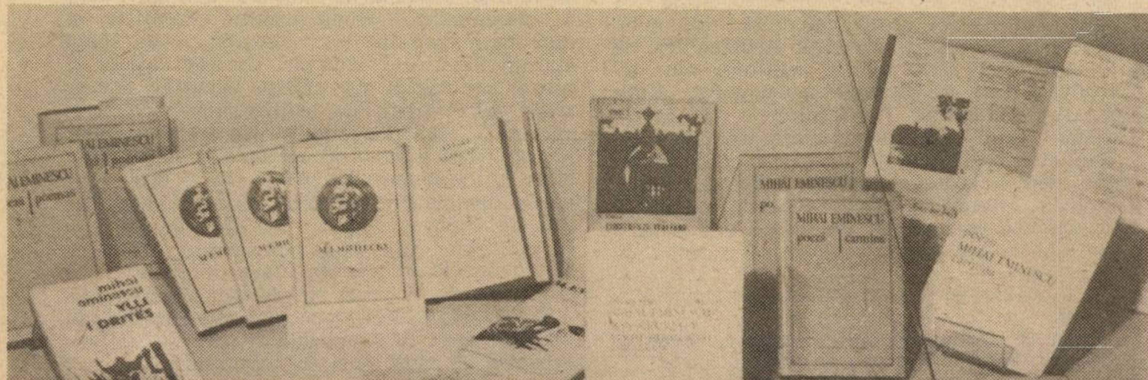

Sculptură de Fr. Storck

De la început trebuie să subliniem că Eminescu recunoaște ideii de stat cele două întemeieri posibile : cea organică și cea contractualistă. Poetul remarca însă că în România ideea și aparatul statului nu se reazemă nici pe una, nici pe cea de-a doua dintre cele două idei, chiar dacă se revendică de la amîndouă. În realitate aparatul statului demagogic o neagă și pe una și pe cealaltă în toate actele sale publice, în vreme ce, în retorica sa, același aparat le afirmă pe rînd, își revendică legitimitatea de la fiecare în parte. Acest dezacord între faptă și retorică, între formă și fond, îi conferă un caracter demagogic. De îndată ce comunitatea organică a devenit o simplă comunitate nominală, un titlu și o frază goală care servește de pavăză și perdea pentru „lefegiii și panglicarii de meserie", de atunci începe era statului demagogic. Atunci regalitatea nu mai este „decît un **titlu** fără esență și fără spirit monarhic"[3]. Reducerea monarhiei la un **titlu** este un alt înțeles pe care-l aflăm dedesubtul unei sintagme eminesciene memorabile, „Carol îngăduitorul". Mihai Eminescu cerea monarhului României să fie sinteza derivată din combinarea „patosului ctitoricesc", a „energiei grele și mîntuitoare care e esența monarhiei"[4], cu „obiectivitatea neutrală a contractualismului"[5]. Numai atunci s-ar institui prin monarh un „cult al statului", singurul care ar permite instaurarea unei „reguli normale și sănătoase a colectivităților organizate", s-ar crea mediul în care problema statului s-ar pune ca „problemă de ordine și de delimitare a raporturilor dintre eu și fenomenul gregar"[6]. Nu acesta este cazul modelului de stat pe care-l analizează Eminescu.

Este adevărat că poetul, ca de fiecare dată, pentru alte idei ale sale, ne indică și în acest caz filiația **teoriei** pe care o va clădi în articolele de la **Timpul**. „Aceste nu sînt idei pe cari să le spunem de la noi : maniera de-a judeca evenimentele și stările de lucruri ale istoriei în chipul acesta se datorește lui Tocqueville"[7]. „Maniera de-a judeca evenimentele", pe care Eminescu declară a o lua de la Tocqueville, are două cerințe : a cerceta raporturile Eului cu statul și a evidenția consecințele funcționării statului pentru civilizația poporului (ceea ce Eminescu numește „civilizație națională"). Ca și Tocqueville, Eminescu observă că viața individului trăiește „determinată de conceptul

[3] **„Opere" XIII, p. 56.**
[4] **Ibidem, p. 57.**
[5] **P. Pandrea, op. cit., p. 116.**
[6] **Ibidem.**
[7] **„Opere", XIII, p. 83.**

de stat", că ideea de stat se reazemă pe „mecanismul intim al sufletului", pe sentimente, pe instincte chiar, își leagă adică șansele și neșansele de oameni care-l compun și-l folosesc. Relația dintre individ și stat are, așadar, o reciprocitate. Statul rău alcătuit strică și mai rău indivizii, după cum încăput pe mîna inșilor „malonești" va intra pe panta dezastrului și a nefericirii popoarelor. A doua consecință a statului, Eminescu o citește în chiar starea civilizației naționale. „Statele despotice și cele demagogice", arată el, duc nu numai la o degradare morală ci și la un declin al civilizației naționale de mare întindere și cu mari primejdii pentru viitorul popoarelor. „E în natura statelor despotice, precizează poetul, ca să fie întotdeauna lîngă marginea prăpastiei, căci despotismul și demagogia sînt două vlăstare ale unui și aceluiași principiu. Despotismul, care nu îngăduie alte legături între oameni decît puținele care-i convin lui, îl silește pe fiecare de-a se restrînge în el însuși și de-a vedea numai de interese materiale. Luîndu-li-se cetățenilor orice patimă comună, orice trebuință mutuală, orice necesitate de-a se înțelege, orice ocazie de-a lucra împreună, îi zidește oarecum în viața privată. În societatea despotică, ca și în cea demagogică, omul prin sine însuși nu înseamnă nimic, banul e totul. Banul devine semnul distinctiv care clasează și deosebește oamenii între ei (...). Dorința de a se îmbogăți cu orice preț, iubirea cîștigului, căutarea bunului trai și-a plăcerilor materiale, iată pasiunile care devin comune în state despotice și în cele demagogice. Ele se răspîndesc în toate clasele, pătrund și în acele cărora le erau străine și ajung a enerva și a degrada națiunea întreagă iar esența despotismului consistă în a favoriza și a întinde aceste instincte"[8]).

pre deosebire de statul organic, ori de cel contractualist, care reprezintă „operă comună" și „obiectivare", statul demagogic, ca și cel despotic, în loc de a da „direcțiile fundamentale ale Eului" de a face să rodească „semințele" instituțiilor în „grădina Eului", în solul sufletesc al individului făcînd să se nască acel atît de necesar „cult al statului", prezent la toate popoarele civilizate, conduc dimpotrivă la dezagregarea Eului, la sporirea fenomenului gregar în societate și deci la declinul forțelor morale ale națiunii, exaltă „plăcerile materiale" și „iubirea cîștigului" în locul oricăror preocupări mai înalte. „Aceste pasiuni slăbitoare îi vin (statului demagogic) în ajutor ; ele abat și ocupă imaginația oamenilor departe de afacerile publice. Despotismul și demagogia creează ici secretul și umbra, dincolo nepăsarea publică, cari pun

Tablou de Vasile Pop Negreștean

la adăpost lăcomia și permit cîștiguri maloneste, bravînd dezonoarea. Fără despotism aceste patimi sînt tari, cu el devin dominante. Acestea nu sînt idei pe care să le spunem de la noi : maniera de a judeca evenimentele și stările de lucruri ale istoriei în chipul acesta se datorește lui Tocqueville"[9]).

Eminescu își va extinde teoria urcînd-o la rangul de sociologie comparativă a statelor istorice cunoscute. El va include în analizele lui comparații între statul demagogic liberal din România și statul despotic țarist din Rusia pentru a dovedi că amîndouă duc la aceleași efecte. Eminescu crede că în statele demagogice și „despotice" legăturile între grupurile de oameni își pierd orice conținut moral și îmbracă haina exclusivă a intereselor materiale. Statele despotice și statele demagogice întrețin ciudate paradoxuri, pe care sociologia mai nouă le-ar numi „efecte perverse". Cu cît acționează mai intens și mai hotărît spre întărirea și apărarea lor, cu atît își accentuează declinul și degradarea generală. Nenorocirea lor cea mai mare stă în faptul că prăbușirea le vine numai după ce și-au dus lucrarea la un nivel destul de adînc și la o lărgime nebănuită.

Ilie Bădescu

8) **„Opere", XIII, p. 83.**

9) **Ibidem.**

Unul singur în toate

acă Eminescu ne-ar fi lăsat numai armoniile lui sublime, am fi sucombat împăcați într-un „somn dulce". Dar Eminescu ne-a lăsat și disperarea lui întreagă și ne-a făcut moștenitorii ei legiuiți, în eternitate. De această boală a Eminescului nu ne putem vindeca, nu ne putem lepăda, oricît de „dură" ar fi să fie cîndva, peste veacuri, existența noastră românească. Disperarea l-a făcut pe Eminescu tragic de viu, într-un veac apter și frivol, disperarea l-a făcut neîmpăcat cu feeria mincinoasă a lumii, disperarea l-a ridicat la revoltă împotriva mizeriei adînci de care era ros neamul lui, disperarea l-a trimis departe de prezent, înapoi în trecut, ori l-a înălțat la astre ; disperarea l-a coborît în groapa zilei, în sclavia cotidianului, în palpitul clipei — una singură dată lui, doar o clipă, dar trăită de el de la jăratec pînă la scrum, acea ardere care aprinde lumina primă în „văi de haos". Confiscat de prezent, sorbit în „insolubilul zilei", Eminescu împinge pînă dincolo de limită căutarea unei ieșiri, a unui răspuns — pentru el și pentru lume, pentru ca pînă la urmă viața lui toată, cu arderea ei deplină, să ni se ofere ca singurul răspuns posibil al căutărilor și arderilor. Ca și în științe, în existență răspunsul îl asigură nu confortul rezultatului o dată dobîndit, ci căutarea neîntreruptă, ascensiunea întru, pe care o condiționează drumul invers : descinderea în infernul premisei. N-ai coborît în infernul clipei tale, nu poți spera la o soluție, n-ai drept la izbăvire.

Disperarea eminesciană devine astfel pentru noi un mod de trăire, un protest absolut față de ingerința clipei, a experienței, a istoriei. văzute în negativul acestora, acel negativ cumplit, care, odată asumat, devine forță de smulgere din provizoriu și de transcendere către absolut. Nu Nirvana ci acea durată pe care o poate străpunge și încremeni pe veci numai suferința. Privit însă așa, Eminescu nu se mai divide, nu se mai multiplică, nu se mai rupe de sine însuși prin sciziparitate — Eminescu gazetarul, Eminescu poetul, Eminescu amorului, Eminescu cosmogoniei, Eminescu devine ce este, **unul singur în toate,** omul suferinței — emblema românescului și a speciei umane.

Și acum e clipa de răscruce cînd trebuie să ne întrebăm ce facem, relegăm întreaga suferință și întreaga disperare a Eminescului, iar noi trecem senini mai departe, dincolo de el, fie și slăvindu-l, în acest ceas comemorativ ? Să avem oare trebuință numai de armoniile lui, ca să putem intra împăcați într-un „somn dulce" ?

Paul Anghel

GRIGORE VIERU

Legămînt

Lui Mihai Eminescu

Ştiu : cîndva la miez de noapte,
Ori la răsărit de Soare
Stinge-mi-s-ar ochii mie
Tot deasupra cărţii Sale.

Am s-ajung atunce, poate,
La mijlocul ei aproape.
Ci să nu închideţi cartea
Ca pe recile-mi pleoape.

S-o lăsaţi aşa deschisă,
Ca băiatul meu ori fata
Să citească mai departe
Ce n-a dovedit nici tata.

Iar de n-au s-auză dînşii
Al străvechei slove bucium,
Aşezaţi-mi-o ca pernă
Cu toţi codrii ei în zbucium.

Femeia, teiul

Lui Mihai Eminescu

Sub un tei ce înfloreşte
Ea, frumoasă, se opreşte.
„Bună seara, fete două,
Cu ochi miresmaţi de rouă !"
„Bună seara ! Dar sînt una !"

Printre genele femeii
Răsărea pe cer şi Luna.

De sub tei ce înfloreşte
Ea, frumoasă, se porneşte.
„Rămîneţi cu bine, doi
Tei cu tremurate foi !"
„O, drum bun ! Nu-s unul oare ? !"

Printre foi ca printre lacrimi
Răsărea şi sfîntul Soare.

LEONIDA LARI

Scrisoare lui Eminescu

Umbra nu mă ţine, rana nu mă doare, —
Îmi e lipsă starea mea cuprinzătoare,

Moartea nu mă uită, mi-e fidel necazul, —
Îmi sînt lipsă încă ochii tăi şi-obrazul.

C-un inel de aur soarta-mi puse laţul, —
Mi-ar mai fi de sprijin glasul tău şi braţul

Şi iubirea-ţi tristă ce-i vecie-aşteaptă,
Şi-acea nebunie care-i înţeleaptă.

Da, şi nebunie, că de-atîta minte
E în preţ nu simţul, jocul în cuvinte.

Şi de-atîta minte fără duh e lutul
Şi se-ngraşă forma, nu şi conţinutul.

Încolo mi-e bine, de se poate zice,
Unul mă huleşte, ca să se ridice,

Altul mă rîvneşte la un colţ de viaţă,
Dragul nu vă vede, că-i prea multă ceaţă.

Încolo mi-e bine, se-ntîmplă-n fire,
Că şi-un vers ajunge pentru fericire,

Doar cîteodată, cînd păşesc pe lîngă
Bustul tău, îmi arde pieptu-n partea stîngă.

Şi-mi zic : iată cine îşi sărise veacul,
Dar nu adunase laurii cu sacul.

O, de-aş cere soartei cel mai mare bine,
Face-te-ai pe-o clipă sub un cer cu mine,

Face-te-ai aripă, face-m-aş aripă
Aceleaşi păsări măcar pe o clipă,

Să străbatem lumea-n-lungul ei şi-n latul,
Pentru un dor mare să lăsăm uscatul

Şi, răniţi de apa dulce-nvolburată,
Iarăşi pe o clipă să murim odată.

TUDOR ARGHEZI

Inscripţie pe amfora lui

Păşiţi încet cu grije tăcută, feţii mei,
Să nu-i călcaţi nici umbra, nici florile de tei.
Cel mai chemat s-aline din toţi, şi cel mai teafăr
Şi-a înmuiat condeiul de-a dreptul în luceafăr.

1964

MIHU DRAGOMIR

Eminescu

Domnit-au mulţi pe ţară, uitaţi de pomeniri,
puţini ştiind norodul, şi cei mai mulţi lihnindu-l.

Săpaţi de bani şi pravili şi zid de mănăstiri
Şi-au istovit zadarnic al nemuririi jindul.

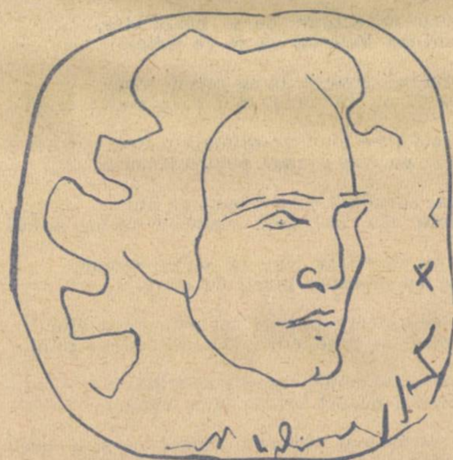
Ci tu, os dintr-al nostru, domnesc prin plugărit,
şi limbă cumpănită pe unde-i greu oftatul,
ţesînd din doruri-sceptrul, şi herbul din doinit,
ţi-ai scris pentru vecie în noi descălecatul.

Ai stors din răzvrătire paharul cu blestem,
din dulcea jale-a frunzei, în viers boltit-ai domul —
mereu la fel şi altul de avem
inscris pe harta ţării ca Dunărea şi Oltul.

1959

Desen de Jean Al. Steriadi

Efigie de Traian Brădean

RADU CÂRNECI

Lui Eminescu

Era frumoasă – semăna cu ea,
sculptată în tăcere ca o orgă ;
cîntece bănuiam împrejur,
iar nemişcarea mă nelinişte.

Veneam de undeva cu o statuie-n gînd,
— reflexele-i ciudate îmi stăpîneau fiinţa,
precum un vin cu flacăra adîncă —
şi fără vîrstă soseam alergînd.

Vai, paşii mă dureau ca o-mplinire,
suişul parcă scobora,
alergam în mine cu pădurea deodată,
către vîrful de taină, subţire.

Şi stînca se ivi în timp —
din gîndul meu statuia se strecură în ea,
iar cerul cobori rotund din nimb...
Şi orga de argint vuia...

1964

«Iar steaua cea polară i-arată a lui cale»

ificultatea de a vorbi despre poet rămîne imensă. Este, zicea Arghezi, **ca şi cum ai striga într-o peşteră vastă.** Dar de ce alege celălalt poet, vorbind despre primul, subterana ca loc al sacrului său discurs ? De ce bezna nocturnă a peşterii i se pare locul cel mai potrivit al pomenirii poetului ? Dintre multe răspunsuri posibile, — nu uităm, de exemplu, că pline de tenebroase subterane sînt poemele eminesciene rămase şi ele într-un fel de peşteră, cea a manuscriselor, — poate că cel mai adevărat este acela că spaţiul tainic, subpămîntean, dă seamă mai mult decît oricare altul de misterioasa alcătuire a poetului.

Îndreptîndu-ne către Eminescu ne îndreptăm către o enigmă. Indescifrabilă îi este poezia ca şi viaţa. Pronunţate sub bolţi geologice, în obscuritatea adîncă a rocilor, de dedesubt, orice alcătuiri de cuvinte despre poet ar purta insemnul interogaţiei.

Dintre multele alcătuiri posibile de cuvinte alegem aici una : **cum arăta Eminescu ?**

Întrebare profană, dar dintre cele fără de care în cele din urmă nu se poate. Oricine ascultă un sunet melodios caută locul lui de origine, cauza originii lui. După ce au cunoscut muzica poeziei eminesciene oamenii au vrut să ştie pe cel ce a produs-o. Muritor fiind, Eminescu a trăit între oameni şi cei care l-au cunoscut au vorbit altora despre el. E de prisos să spunem că fiecare a făcut-o după puterea sa de a vedea, de a înţelege şi de a exprima cele văzute şi înţelese. Dar maldărul de ştiri, departe de a limpezi enigma, au făcut-o mai indescifrabilă.

Între alte curiozităţi nestinse rămîne şi aceea de a şti cum arăta Eminescu.

E o întrebare rostită într-un spaţiu al ecoului înşelător. Şi oricît ar clătina a mustrare, din „peştera" lui de dincolo, barbişonul bunului Mihail Dragomirescu, care ne învaţă că opera ideală n-are de-a face cu omul fizic care a produs-o, întrebarea persistă în dezarmanta ei nuditate. Blîndul profesor ştia însă ceea ce ştia : la capătul curiozităţii noastre poate sta de multe ori decepţia.

Copii încă şi iubind ca pe un zeu pe poetul nostru, eu şi amicul meu B. căutam cu sete ştiinţi asupra vieţii lui. Mărturisirea aparţine emulului spiritual al poetului, Mihail Sadoveanu. **În literatura noastră asupra lui prea puţine lucruri se scriseseră. Din cele auzite aflasem despre o viaţă nefericită, despre un amor trist : era destul ca să ne facă să visăm ; dar curiozitatea noastră cerea mai mult şi mai amănunţit.**

Şi iată-i pe cei doi copilandri porniţi în marea expediţie a sufletului lor vrăjit, la Ipoteşti, unde-i aştepta însă DECEPŢIA.

Am găsit şi cîţiva oameni care avuseseră fericirea să-l cunoască. Le-am cerut cu lăcomie cîte-o informaţie. Cît de sarbezi, cît de vagi ca informatori au fost însă toţi cei care s-au oprit o clipă în lumina ochilor lui mari şi adînci. Pentru ei Eminescu a fost un om cu dureri, scăderi şi patimi.

Copiii simt însă că nu acesta este adevărul, iar expediţia lor întru cucerirea merelor de aur nu se opreşte aici.

Trecuse aşa de puţin de la moartea lui şi cu toate acestea noi nu putem şti decît atît de puţin ! Căutînd ceva nedesluşit şi nădăjduind totuşi, îndrăznirăm într-o zi să trecem hotarul, pe jos, în Bucovina.

„Vom merge în munţi, să-l regăsim pe Hogaş cel viu !" exclama peste ani G. Călinescu. Cine spune că el n-a avut predecesori pentru faimoasa sa documentare la Răşinari ? E deznădejdea care face pe cei doi tineri să caute spiritul celui dispărut în chiar paradisul copilăriei lui.

Ca şi noi un blînd rătăcitor, poetul nostru, tînăr şi frumos ca un zeu, se va fi oprit într-un amurg de vară la chinovia liniştită la care ne-am oprit noi. O căsuţă curată, între brazi şi tei, o prisacă cu zum-

Desen de Vasile Pintea

UN PORTRET AL LUI EMINESCU

zet de albine şi un preot bătrîn, ca un Daniil sihastru al altor vremuri.

I-a fost dat viitorului părinte al „FRAŢILOR JDERI" să aibă aici în această prisacă senină revelaţia. Plecaţi după chipul poetului i-au întîlnit duhul.

Şi-n ceaslovul cel vechi pe care l-am cercetat şi noi a scris cîteva versuri care-i sunau de-un timp în minte în rătăcirea lui prin ţara înstrăinată :

I-auzi, departe strigă slabii
Şi asupriţii către noi !...

Miracolul s-a produs. Expediţia întîlneşte la capătul ei extazul.

Cum ! prin ce fericită întîmplare ne-a fost hărăzit nouă să dăm peste aceste versuri, din tinereţea lui, scrise cu o caligrafie îngrijită chiar de el, în ceaslovul cel vechi ? Cine ar putea să ne lămurească asta ? Şi cine ar putea să înţeleagă fericirea fără nume pe care am simţit-o noi, cei doi băieţi sărmani, rătăcitori pe drumuri bucovinene ?

Într-adevăr, ne putem întreba ce forţă misterioasă mînă pe toţi cei asemeni lui în calea poetului ?

Tot astfel ca şi noi, pribeag din loc în loc, umbla şi marele nostru înaintaş, mînat de o misterioasă putere şi ars de doruri care şi-n noi ardeau. Ca şi el tineri, romantici, înflăcăraţi, plîngeam lîngă-un ceaslov, pe cînd preotul cel bătrîn se uita cu mirare la noi... I-am arătat versurile, şi-o iscălitură măruntă şi frumoasă. El a dat din cap, ne-a mîngîiat pe rînd pe frunţi şi a zîmbit fără să ne înţeleagă.

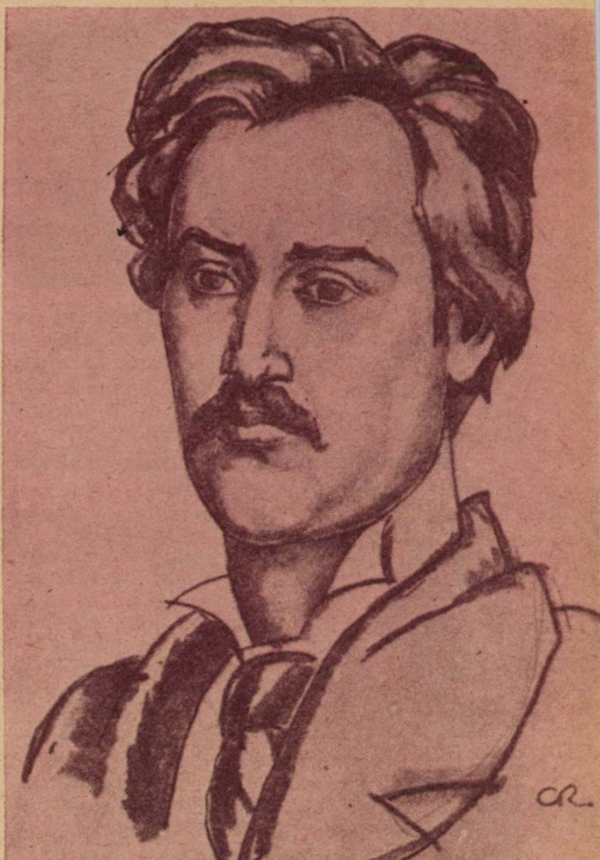

Setea de a şti a celui de al doilea Mihail al graiului românesc a fost încununată de ciudata şi semnificativa întîmplare. Neliniştitorul distih era mai preţios decît orice informaţie. Iar în tăcerea lui blîndă seninul schivnic, un informator mai preţios decît anchetaţii de la Ipoteşti.

E de prisos să adăugăm că şansa lui Mihail Sadoveanu e şansa celor puţini faţă de cei mulţi.

ÎNTR-O PEŞTERĂ VASTĂ

Eram în gimnaziu cînd am citit primele poezii ale lui Eminescu şi fantastica lui nuvelă „Sărmanul Dionis". Versurile lui exercitau asupra mea o înrîurire extraordinar de puternică ; adîncimea fascinantă a gîndurilor lui mă umpleau de un fior mistic, de o admiraţie extatică. Şi de

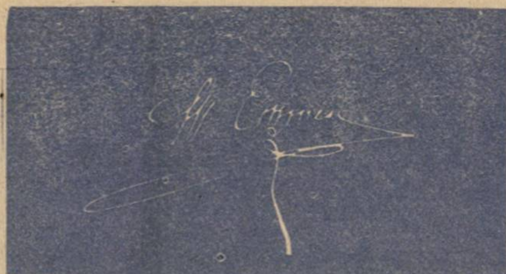
Portret de Camil Ressu

multe ori am căutat să construiesc în închipuirea mea de copil figura necunoscută a acestui zeu, care mi se părea că trebuie să trăiască o viaţă cu totul deosebită de a noastră, într-o lume supraumană, în basme. Credeam cîteodată că-l zăresc în unele tablouri din „Sărmanul Dionis", o vagă siluetă care se depărta mereu, şi parcă se topea într-o lumină intensă, ameţitoare.

Al. Vlahuţă vede cu ochii minţii pe poet, alcătuindu-i chipul ideal sugerat de chiar opera eminesciană.

Cînd am terminat liceul, aveam în cap figura lui Eminescu, aşa cum mi-o făcusem eu : un tînăr slab, înalt, palid şi tras la faţă, cu ochi negri, visători, pe umeri îi cad plete ondulate, o haină lungă şi ve-

ALCĂTUIT DIN EVOCĂRILE SCRIITORILOR

che îi acoperă trupul pînă-n călcîie ; el nu vede pe unde calcă, nu se uită la nimeni, și merge ca un somnambul, parc-ar pluti.

Imaginea aceasta de Prinț al Somniei pe care tînărul admirator o desprinse din lumina poeziilor eminesciene nu-i ajunge însă.

Trei ani am căutat pe ulițele Capitalei figura aceasta, și n-am găsit-o.

i la capătul investigațiilor lui Al. Vlahuță veghează neîmplinirea. Și decepția, pentru că într-o zi învățăcelul avea să vadă aievea pe poet, sau mai bine zis ceea ce era partea lumească a acestuia. Nu stăruim în a reproduce și această descriere. Aspectul lui Eminescu nu era atît de sacru pe cît și-l închipuise Vlahuță. O bănuială va fi avut zelosul admirator că totul nu e decît înșelăciune și că sub această comună înfățișare s-ar ascunde și altceva de vreme ce stăruie cu metodă pe lîngă poet. Infructuoasă osîrdie de vreme ce abia după cinci ani de la întemeierea cunoștinței dintre ei doi se petrece minunea : **Pentru prima oară poetul îmi da de gîndit,** spune Vlahuță — destul de tîrziu, zicem noi, adăugînd că pîrghia secretă ar fi fost de căutat tot în versurile poetului.

Au avut loc însă și întîlniri neprevenite cu poetul. Imagini imediate care n-aveau de înfruntat o închipuire îndatorată lecturilor.

Mă numesc unul dintre oamenii în viață, care l-au văzut pe Eminescu în carne și oase.

Așa își începe Arghezi scurta lui spovedanie.

Eram copil de 7 ani. L-am zărit trecînd pe Calea Victoriei... Trecea prin public un om grăbit, fără să ocolească, impetuos. „Uite-l pe Eminescu !" a spus cineva, cu un glas pe care-l țiu minte. Se pare că poetul nu mai făcea parte din viața lui și că trăia o metempsihoză străină. Nu puteam ști atunci cine era să fie Eminescu și ar fi fost normal să-i uit numele auzit. E curios că nu l-am uitat. Mi-a rămas în ureche, odată cu tonul de stupefacție și de compătimire, probabil, cu care a fost rostit. Mi-a rămas aninat ca de o schiță de fum. Nu mă gîndeam atunci că după 55 de ani trecuți, voi evoca într-o pagină de tipar ceea ce începea să fie, încă de pe atunci, o amintire... Se putea altfel ?

Arghezi nu putea întîlni decît un Eminescu prozaic pentru ca în contrast cu imaginea întîmplătoare să-i ridice monumentul tensionat și ascetic al înțelegerii sale. **A vorbi despre poet e ca și cum ai striga într-o peșteră vastă...** Deci Eminescu : un om grăbit, fără să ocolească, impetuos. Atît. Și sunetul de compătimire al întîmplătorului trecător. Arghezi nu este nici amăgit, nici dezamăgit. E doar uimit că printr-o misterioasă mecanică a memoriei întîmplarea i-a rămas adînc întipărită în minte. De ce ? N-avem cum ști, de ce pașii argonauților din Fălticeni s-au îndreptat către atemporalul schit în care adăsta un ceaslov încifrat de mîna poetului.

Dar cu acestea nu sîntem mai înaintați decît în punctul de pornire.

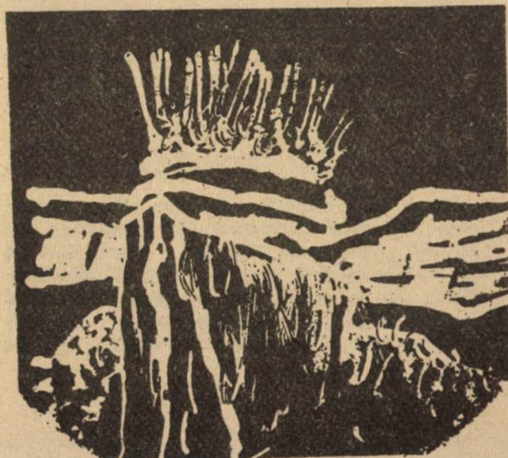
Poetul continuă să-și păstreze enigma.

SEAMĂNĂ A FI ȘI EL ACTOR

ploaie de mărturii ne stau la dispoziție. Dar căreia să ne adresăm mai întîi ? O știre contrazice pe alta, o mărturie e în discordie cu cea precedentă, un ochi vede mare, unde altul vede mic și așa mai departe.

Pentru a simplifica trebuie să ne fixăm un criteriu. Va fi acela al frecvenței. Portretul poetului cel mai adevărat nu poate fi decît cel al celor mai coincidente amintiri și descrieri. Șirul lor începe, altă intersecție fatidică, cu I. L. Caragiale. În niște amintiri tîrzii Caragiale ne face portretul unui tînăr care nu e altul decît Eminescu al pribegiilor teatrale.

Desen de Constantin Baciu

Tînărul sosi.

Era o frumusețe ! O figură clasică încadrată de niște plete mari, negre ; o frunte înaltă și senină ; niște ochi mari — la aceste ferestre ale sufletului se vedea că cineva este înăuntru : un zîmbet blînd si adînc melancolic. Avea aerul unui sfînt tînăr coborît dintr-o veche icoană, un copil predestinat durerii, pe chipul căruia se vedea scrisul unor chinuri viitoare.

— Mă recomand, Mihail Eminescu.

Așa l-am cunoscut eu.

Și dacă în alte privințe mărturia lui Caragiale e mai puțin recomandabilă consultului, (firi diferite fiind, intuiția lui nu credeam a fi mers întotdeauna la țintă), acest portret este partea cea mai sigură a ei. Pentru că așa nu l-a cunoscut numai Caragiale. La fel s-a înfățișat poetul și lui Iosif Barițiu la Brașov în timpul turneului transilvănean al trupei teatrale condusă de Pascaly. În timpul banchetului dat în cinstea trupei, de Iosif Barițiu s-a apropiat

...un tînăr ce semăna a fi și el actor din trupa lui Pascaly, cu părul lung și de coloare neagră foarte frumoasă, cu niște ochi mari de tăietura migdalelor, plini de o veselie melancolică, niște ochi expresivi, vorbitori și totodată misterioși. Erau niște ochi din ce în ce mai periculoși pentru inimele neexperte de fete, iar pentru femeile experte erau ochii dorului. În capul unei femei frumoase și tinere acei ochi ți-ar fi spus de la prima vedere : i-ai văzut și nu-i mai uiți niciodată, cum nu uită călătorul undele azure ale „Fîntînei Trevi" din Roma veche. În cazul acelui tînăr de statură mijlocie, dar bine legat, ei îți făceau impresiunea unui om predestinat, unui om fatal.

Dacă suprapunem portretele nu se poate să nu sesizăm coincidențele. Nu este doar vorba despre coincidența detaliului fizic, cît despre observarea expresiei de excepție a chipului viitorului mare poet.

Acest portret nu este contrazis nici de colegii de studii vieneze ai poetului. Amintirile lui T. S. Stefanelli seamănă cu un raport pe care martorul apropiat al poetului îl dă compatrioților săi. Iată justificarea primei fraze pe care o reproducem subliniind-o :

Eminescu cît timp a petrecut în Viena arăta de regulă foarte bine și era deplin sănătos.

Nefericitul sfîrșit al poetului își exercita presiunea inevitabilă asupra martorilor apropiați.

Prin pielița curată a feței sale străbătea o rumeneală sănătoasă, iar ochii săi negri, nu mari, dar pururea vii, te priveau dulce în față și se închideau pe jumătate cînd

Pictură murală de Viorica și Vintilă Mihăescu

Eminescu rîdea. Și rîdea adesea, cu o naivitate de copil, de făcea să rîdă și ceilalți din societatea lui, iar cînd vorbea prin rîs, glasul său avea un ton deosebit, un ton dulce, molatec, ce ți se lipea de inimă. Părul său negru îl purta lung, pieptănat fără cărare spre ceafă și astfel fruntea sa lată părea și mai mare de cum era, ceea ce-i da o înfățișare senină, inteligentă, distinsă. Eine Denkerstirne (frunte de gînditor) ziceau colegii săi germani. Avea statura mijlocie, era cam lat în spate, dar totul era proporțional.

orința lui T. V. Stefanelli de a nu uita nimic este evidentă. Dar ceea ce vrem să semnalăm, dincolo de amănuntele noi, este că și acest prieten al poetului se oprește asupra aerului de distincție pe care-l respiră chipul său și asupra efectului pe care această distincție o are asupra celor din jur.

205

Manuscris eminescian

Slavici, despre care mulţi au zis vorbe îndoite asupra amiciţiei lui ultime cu Eminescu, are meritul de a se opri în **Amintirile** sale mai ales asupra manifestărilor intelectuale ale poetului. Detaliul pitoresc nu atrage pe şirian şi abia de aflăm cum arăta poetul în perioada plimbărilor lor vieneze. Ştim în orice caz de la Slavici mai bine ce citea Eminescu la Viena şi ce-l preocupa în chip deosebit, decît cum era. Totuşi :

Om de o veselie copilăroasă, el rîdea cu toată inima, încît ochii tuturor se îndreptau asupra lui. În clipa următoare se-ncrunta însă, se strîmba ori întorcea capul cu dispreţ.

Slavici devine din nou abstract. Iar cînd vorbeşte de sănătatea lui Eminescu o defineşte prin aceea a tatălui său :

Eminescu era de o vigoare trupească extraordinară, fiu adevărat al tatălui său, care era munte de om şi ca fire — grădină de frumuseţe.

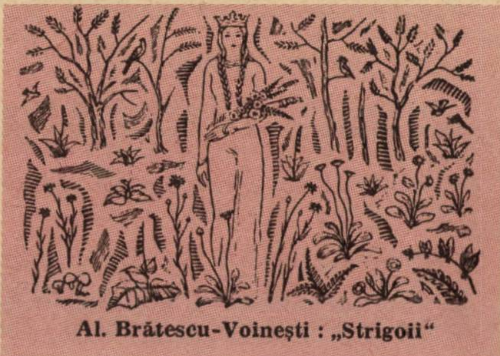
Să fi scăpat şirianului trăsătura de distincţie a colegului şi prietenului său ? Nu în totul, dacă ne amintim că odată notează că lui Eminescu îi plăcea să trăiască **boiereşte**. Cam vag, dar totuşi ceva. Hotărît lucru, Slavici nu era făcut să fie un bun portretist.

Mai norocos decît Vlahuţă, Iacob Negruzzi îşi face despre Eminescu cu ajutorul puţinelor poezii publicate în **Convorbiri literare** o idee care-l ajută să găsească pe poet cu uşurinţă. Vom înţelege şansa convorbiristului dacă precizăm că Vlahuţă n-a întîlnit pe Eminescu al tinereţelor.

Ajuns în Viena, mă dusei la cafeneaua Troidl din Woizeile, unde ştiam că este locul de adunare al studenţilor români şi mă aşezai la masă deoparte, lîngă o fereastră, de unde fără a fi băgat în seamă, puteam observa pe toţi tinerii ce vorbeau între dînşii româneşte. Erau mulţi adunaţi în ziua aceea, unii păreau mai inteligenţi, alţii mai puţin, dar mai toate figurile aveau expresiuni comune, încît îmi zisei că Eminescu nu poate să fie printre dînşii. Deodată se deschide uşa şi văd intrînd un tînăr slab, palid, cu ochii vii şi visători totodată, cu părul negru, lung, ce i se cobora aproape pînă la umeri, cu un zîmbet blînd şi melancolic, cu fruntea înaltă şi inteligentă, îmbrăcat în haine negre, vechi şi cam roase. Cum l-am văzut am avut convingerea că acesta este Eminescu, şi fără un moment de îndoială m-am sculat de pe scaun, am mers spre dînsul, şi întinzîndu-i mîna, i-am zis : „Bună ziua, domnule Eminescu !"

Secreta credinţă că un creator trebuie să semene neapărat cu opera sa este în noi toţi. Acestei necruţătoare probe supunem în mod mai mult sau mai puţin conştient pe toţi scriitorii care ne-au cîştigat sufletul şi inteligenţa. Dacă Eminescu ajunge să fie reperat într-o cafenea vieneză de un compatriot, care nu l-a văzut niciodată, numai după indiciile atît de puţin practice pe care le pot procura puţinele poezii tipărite pînă atunci, nu ne rămîne decît să tragem concluzia că ne aflăm în faţa lui Eminescu cel adevărat şi că cel mai autentic portret eminescian este cel în care poetul seamănă cel mai mult versurilor lui.

Fără să ştie, Sadoveanu refăcea într-un fel experienţa lui Iacob Negruzzi. Protejaţi de blazonul versurilor eminesciene, ca drumeţii din basm de năframa iubitei, ei au intuiţia că ţinta nu poate să le scape. Şi nu le-a scăpat.

Al. Brătescu-Voineşti : „Strigoii"

CAPUL SĂU DE APOLLO

lt martor ne așteaptă la Berlin. Este Anghel Demetriescu din ale cărui pagini despre Mihai Eminescu transcriem următoarele :

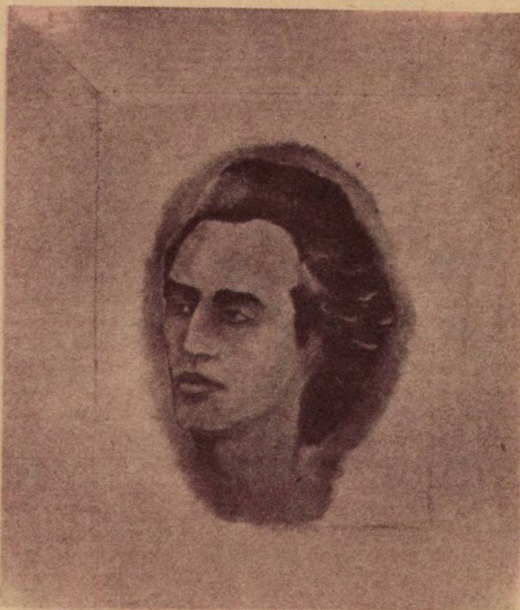
Eminescu — ce e drept, nu purta nici o stigmată de diformitate pe corpul său, nu era cocoșat ca Leopardi, nici șchiop ca Byron, nici chinuit de o boală dureroasă și incurabilă ca Lenau și ca Heine. Dimpotrivă, se bucura de o sănătate perfectă. Talia sa era înaltă, osatura și musculatura admirabile, umerii lați, iar pieptul bine dezvoltat, permitea plămînilor să se dilate și să respire cu toată libertatea. Capul său de Apollo era împodobit cu un păr bogat și strălucitor, fruntea înaltă și puțin recurbată înapoi, trăsăturile faciale armonice și o expresie virilă, ochii mari, de oriental, cu o privire dulce și melancolică, o gură cu buze cărnoase și senzuale, totul anunța într-însul o viață luxuriantă și rezistentă. Înfățișarea lui era așa de frapantă, încît nimeni nu l-ar fi văzut întîia oară, fără să întrebe cine este el.

Să nu uităm că Anghel Demetriescu n-a făcut parte dintre partizanii poetului și că în portretul pe care i-l publică în „Literatură și artă română", din 1903, din care am citat nu urmărește neapărat preamărirea poetului. Anghel Demetriescu era dintre pozitiviști, deci era dușman al romantismului și fatalmente al viului și al organicului. Iar Eminescu reprezenta pe cîte ne dăm seama o întrupare extraordinară a forței organice :

„Seva vieții într-însul se ridica necontenit și în toate ramurile ; vegetația interioară a dorinței, a speranței și a iluziei, era continuă în frumoșii ani ai tinereții ; intemperiile lumii și asprimile vieții nu puteau să-l facă a lîncezi. Niciodată el n-a cunoscut resignația totală sau parțială care este de ordinar fructul experienței și care duce dacă nu la fericire, cel puțin la potolire. De aici melancolia lui ; de aici acele contraste ce se adunau și se ciocneau în el ; de aici tăcerea lui, viața lui solitară, nu numai la el acasă ci și în public".

Datorită ostilității față de poet a autorului, acest portret nu este invocat prea des și nici nu este folosit. Dar trebuie spus că în efortul său științific, — căci ce altceva este modul pozitivist al lui Anghel Demetriescu ? — autorul acestor amintiri ne păstrează cu o siguranță care confirmă alte portrete trăsăturile cele mai izbitoare ale lui Eminescu.

Nimeni n-a judecat de așa sus pe contemporanii lui și n-a luat drept convingere rațională gusturile sau aversiunea sa pentru o persoană ori un lucru. Rareori a fost un om mai exclusivist și mai intransigent decît dînsul.

Portret de Mircea Barzuca

Toate acestea notate ca semne negative ale personalității eminesciene pe care Anghel Demetriescu o voia în spirit burghez, comună, adaptată, trimit la ținuta distantă și princiară a poetului.

Toată atitudinea sa și în societate ca și în literatură, adaugă concluziv criticul, părea a zice : **noli me tangere.** Anghel Demetriescu care a voit să critice pe poet, pentru excese, cum ar fi zis și alții, n-a făcut decît să precizeze linia aristocratică a ființei lui, sensul ascensorial al existenței eminesciene.

Noli me tangere !

aimosul memorialist al Junimii, Gh. Panu, nu este departe de Slavici în ceea ce privește sărăcia detaliilor fizionomice. Iată cum îl vede Gh. Panu pe Eminescu cu ocazia primei sale prezențe la ședințele junimiste :

În acea seară Junimea era la d. Pogor, care stătea în niște case mari, părintești, cu imensă curte și grădină — mi se pare pe strada „Patruzeci de Sfinți" — ferestrele toate luminate, ușile toate deschise. Ne suim sus. Erau doi tineri : unul bine făcut, frumos, cu musteața mică, subțire și cu plete mari ; altul înalt, slăbănog, cu ochii lipsiți de vioiciune și cam gîrbovit. Cel dintîi era Eminescu, cel de al doilea

Jean Al. Steriadi :
„Pe lingă plopii fără soț“

Bodnărescu. Cernescu mă recomandă. O salutare rece din ambele părți și atita. Eminescu continuă a explica o teorie stranie, teoria antinomiilor în istoria universală, după teoria lui Kant a antinomiilor, pentru a ajunge să dovedească lui Bodnărescu că Napoleon I a fost contrariul unui om mare.

Atît despre cum arăta Eminescu. Cît despre teoria lui ori și mai bine despre concluzia lui este bine să ne amintim că era împărtășită și de Lev Tolstoi în **Război și pace.**

Prețioase la Gh. Panu sînt detaliile de atitudine privitoare la Eminescu, ca această încîntătoare pentru noi, astăzi, remarcă :

D. Bodnărescu se ridicase la intrarea d-lui Pogor : Eminescu de loc, ba avea aerul chiar că-l găsește pe Pogor în propria lui casă inoportun.

La fel se poartă și în altă împrejurare după lectura poemului **Dumbrava roșie** făcută de Alecsandri.

Eminescu avea aerul plictisit, desigur că nu gusta poema, era prea simplă, prea ușoară, imaginile erau prea străvezii, comparațiile prea drepte, nimic transcendental.

Pedestrul Gh. Panu a reținut totuși cîteva note definitorii ale poetului, dar mai ales abstragerea lui din cele lumești. Întrerupt de Al. Lambrior cu o observație documentară asupra epocii lui Alexandru cel Bun, pe cînd citea **Sărmanul Dionis,** Eminescu dădu din umeri și continuă citirea.

Ce-i păsa lui de adevărurile istorice ! Niciodată el nu s-a interesat de aceasta : totdeauna el a avut credința că omenirea și Romanii au trăit așa după cum el și i-a închipuit, dar nu după cum au trăit și ei în realitate.

Spirit pozitiv, cum zice chiar el, Gh. Panu nu-și făcuse nici o idee dinainte despre Eminescu, așa că el a observat omul fără avertismentul mesajului sublim al versurilor lui. Sînt însă semne că la Gh. Panu acest mesaj n-a ajuns niciodată.

Mai tîrziu, la București, Mite Kremnitz compune și ea un chip fictiv al poetului inspirat de lectura versurilor lui. Fire romanțioasă, ea împletește în închipuirea ei atît sugestiile versurilor cît și elemente ale propriului bovarism. De aici, în primă împrejurare, dezamăgirea.

Plină de curiozitate urmării cu privirea pe noul venit ce intră în sufragerie, timid și stîngaci, părîndu-mi-se neinde-

Mircea Dumitrescu :
„Lacul“

mînatic în mişcări, un om care după aparenţă cunoscuse tot aşa de puţin disciplina corporală, ca şi pe cea spirituală. Mai mult scund decît înalt, mai mult voinic decît zvelt, cu un cap ceva cam prea mare pentru statura lui, cu înfăţişarea prea matură pentru cei 26 de ani ai săi, prea cărnos la faţă.

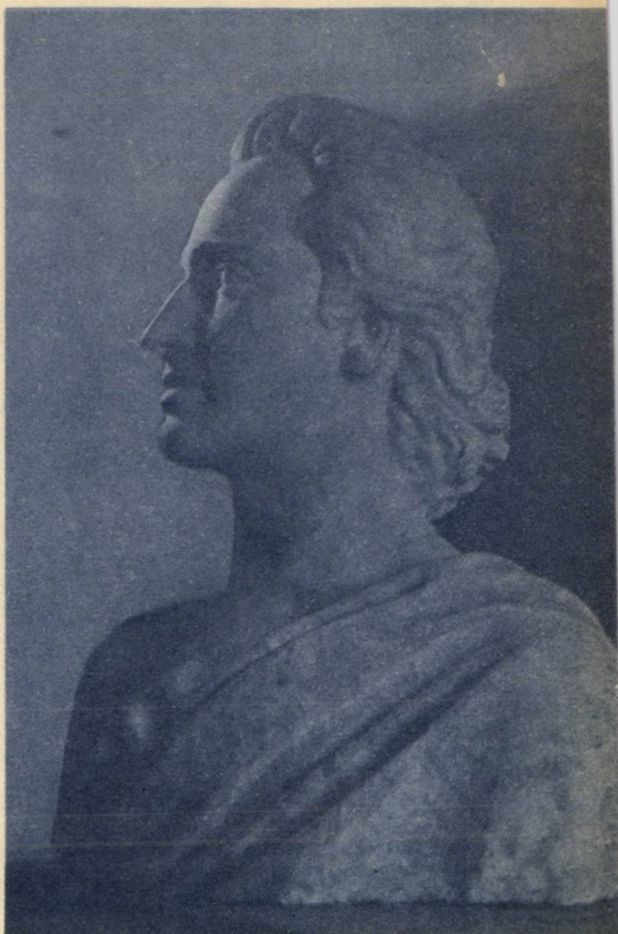
Fantele de album personal pe care-l clădise în romanţioasele încăperi secrete ale sufletului ei, Mite Kremnitz, nu era Eminescu. Eterica amatoare se decide repede însă să se mulţumească cu ce există. Cîteva ore mai tîrziu :

Cum şedea aplecat peste foile aşa de caligrafic scrise ale manuscrisului său, Eminescu îmi păru cu o înfăţişare mai puţin masivă ; bărbia foarte pronunţată şi gura largă se atenuau ; fruntea ieşea strălucitoare de sub părul negru ca pana corbului, sprîncenele apăreau în toată frumuseţea lor şi tăietura fină a nasului lăsa numai la întîlnirea nărilor o uşoară urmă de vulgaritate.

Relaţia dintre memorialistă şi viitorul ei profesor de limba română care a fost Eminescu ne arată că era, de altfel, destul de dispusă să renunţe la aceste exigenţe ale goticei ei vanităţi.

N. Petraşcu îl întîlneşte cam odată cu Al. Vlahuţă, pe vremea deci cînd Eminescu lucra la **Timpul** în Bucureşti, în orice caz după ce Mite Kremnitz, în fond o femeie neglijată sub un anume unghi de poet, îşi forma şi reforma impresiile. Grăitor este că liniile portretului pe care, la 30 de ani ai poetului, N. Petraşcu le descrie, sînt aceleaşi cu cele ale studentului vienez.

Înfăţişarea lui creştea poate în ochii mei, văzută sub aureola poetului, dar impresia mea era în mare parte adevărată, căci natura fusese darnică cu el şi în privinţa aceasta. De statură mijlocie, cu trupul bine legat, cu trăsăturile feţei regulate, părul negru, lucios şi cam lung, fruntea înaltă şi senină, de parcă se cobora din lumea unui vis, ochii negri, umbriţi şi adînci, pe care arareori ţi-i dădea să-i priveşti, căci vorbea cu ei mai mult plecaţi în jos, parcă de teama de a nu părea că te observă — în clipa însă în care ţi-i trecea pe dinainte, surprindeai, în pîlpîitul unei lumini incandescente, ca un scăpărat al focului tainic ce-i ardea sufletul ; zîmbetul mobil, variind în orice moment, fiind întrebător, confirmativ, iertător, dispreţuitor, dureros, oglindindu-i oarecum mimica gîndirii, nasul corect, mustaţa neagră, buzele armonioase, barba rasă, gîtul rotund şi larg, pieliţa obrazului albă, mată şi palidă, aerul frunţii pătruns de inspiraţie. Şi toate acestea, învăluite într-o modestie şi o timiditate ce-l înfrumuseţau şi mai tare.

Bust de Ioan Cârdei

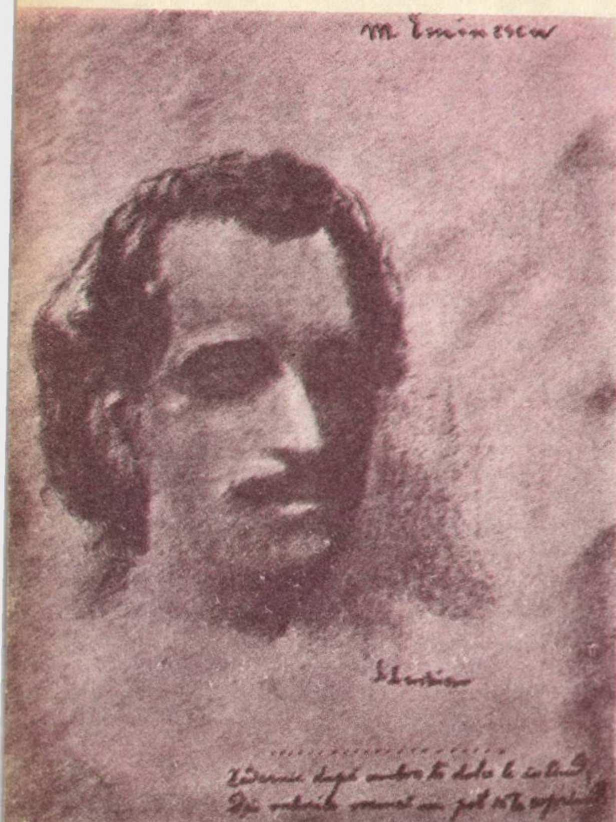
Cercul se închide. **Era frumos !** Exclamase Caragiale. Frumos îl găsesc toţi cei care l-au văzut cu un ochi nenegustoresc.

ERA UN TÎNĂR VOEVOD

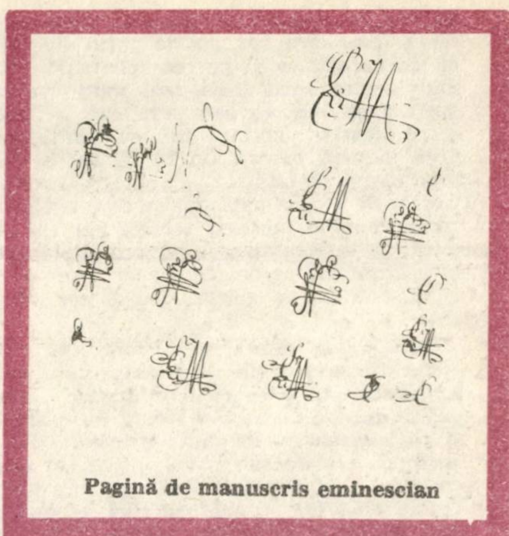

Astfel s-a văzut şi poetul într-un portret narcisiac al romantismului de tinereţe :

Un om pe care-l cunoşteam fără a-l cunoaşte — una din acele figuri ce ţi se pare că ai mai văzut-o vreodată în viaţă, fără s-o fi văzut niciodată, fenomen ce se poate explica prin presupunerea unei afinităţi sufleteşti. Începui a-l observa cu comoditate. Era frumos — d-o frumuseţe demonică. Asupra feţei sale palide, musculoase,

Portret de Ștefan Luchian

Pagină de manuscris eminescian

expresive, se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filosof. Iar asupra fruntei se zburlea cu o genialitate sălbatecă părul său negru-strălucit, ce cădea pe niște umeri compacți și binefăcuți. Ochii săi mari, căprii, ardeau ca un foc negru sub niște mari sprîncene stufoase și îmbinate, iar buzele strîns lipite, vinete, erau de-o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuți, un satan, nu cum și-l închipuiesc pictorii: zbîrcit, hidos, uricios, ci un satan frumos, de-o frumusețe strălucită, un satan mîndru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul și iadul îndărătnicia — un satan dumnezeiesc, care trezit în ceri a sorbit din lumina cea mai sîntă, și-a îmîmbătat ochii de idealele cele mai sublime, și-a muiat sufletul în visele cele mai dragi, pentru ca, în urmă, căzut pe pămînt, să nu-i rămînă decît decepțiunea și tristețea gravată în jurul buzelor, că nu mai e în ceri.

Astfel arăta Eminescu și așa ni-l descriu contemporanii care au știut să-l vadă cu ochii propriei lui poezii. Amintirile toate datează după ce suflarea celestă a acestei poezii îi luase în posesiune. Nici chiar Caragiale, — cinicul ! — nu se poate sustrage atotputerniciei ei.

Distinctă este la toți elevata frumusețe princiară a poetului, majestuoasa impresie pe care o face celor ce-l văd : **Rege asirian** zicea în glumă Caragiale, asimilîndu-l cu unul din eroii poeziilor pe care tocmai le ascultase. Și nu știa că gluma sa era, în fond, foarte serioasă.

Lucian Blaga n-a avut șansa să-l întîlnească pe poet. Dar fără a-l fi văzut vreodată, el ne propune o sugestie de portret care le verifică și confirmă pe cele de aievea ale poetului.

Voevodul român, icoană alcătuită din suprapunerea mai multor imagini din epoca de istorie românească dinaintea lui 1500, este pentru efigia secretă, care-l absoarbe, care-i compensează insuficiențele, care-l magnetizează. Subconștient, raportarea la un ideal voevodal ia proporții de identificare. Subconștient Eminescu se vedea un tînăr voevod.

Terestrul Panu ne atrăsese atenția, fină observație, că este o asemănare între **Sărmanul Dionis** și între Toma. Dar este una mai izbitoare : asemănarea tuturor eroilor din nuvelele lui Eminescu cu autorul.

Plecat pe potecile poeziei eminesciene, ca altădată Sadoveanu pe cele ale peregrinărilor naturistice ale viitorului poet, Lucian Blaga are șansa marii intuiții. Eminescu arăta cum l-a simțit Sadoveanu, cum l-a văzut Iosif Barițiu și Stefanelli și Caragiale și ostilul Anghel Demetriescu și însuși Eminescu în **Geniu pustiu**, așa cum l-a dedus din hieroglifa melodioasă a versurilor sale Lucian Blaga :

Codrul, marea, lumea, lacul, dealul, valea — sunt cîntate de mulţi poeţi, de către cei mai mulţi, dar aşa cum le cîntă Eminescu, toate acestea, codrul, marea, luna, lacul, dealul, valea, dobîndesc nu ştim ce particulară domnească demnitate, aproape sacrală ; parcă în mijlocul lor ar fi permanent prezent un invizibil tînăr voevod.

Întrebarea noastră primeşte în sfîrşit un răspuns : Eminescu arăta ca un tînăr şi astral voevod.

ntr-adevăr se pare că acei contemporani ce au ştiut să vadă au văzut ceea ce spunea şi poezia lui. Sunetul acesteia a vorbit aşa ascultătorilor ei chiar în anii marii despărţiri a poetului de cele lumeşti :

În aer rumene văpăi
Se-ntind pe lumea întreagă,
Şi din a chaosului văi
Un mîndru chip se-ncheagă ;

Pe viţele-i negre de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind într-adevăr
Scăldat în foc de soare.

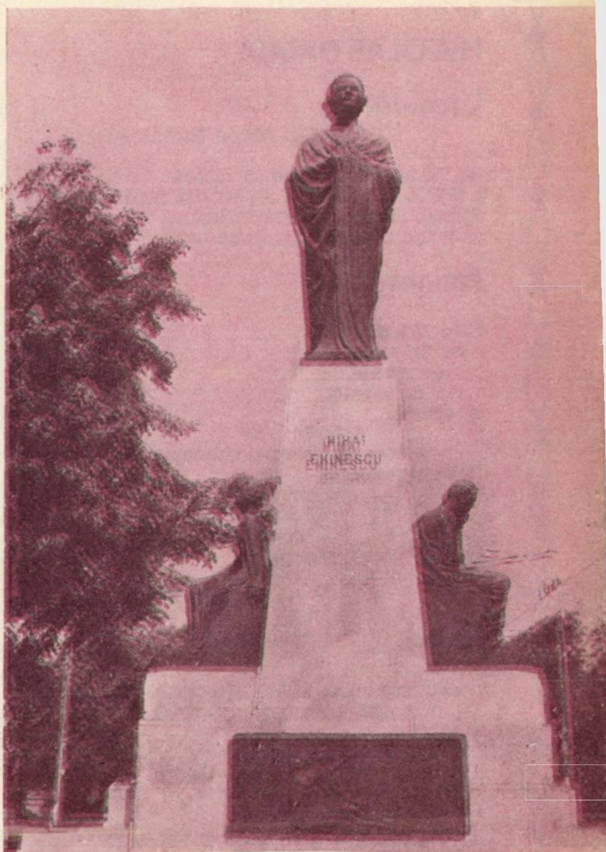
Iar aceasta este mai vechea imagine, a tînărului cavaler Arald, îndrăgostit de blonda şi dunăreana Maria.

Tu zeu cu ochii negri... o ce frumoşi ochi ai ! va spune Maria în visul lor de dragoste.

Strigoii este poemul prevestitor al **Luceafărului.** Numai că Arald vrea să devină din muritor, om al celuilalt tărîm, pierzîndu-se în cele din urmă în noaptea care i-a furat iubita. Ca şi **Luceafărul** de mai tîrziu străbate spaţii necuprinse pentru a cere marea favoare de a fi alături de iubita lui. Magul îi împlineşte dorinţa, ceea ce, mai tîrziu, nu i se va împlini Luceafărului.

Părea un tînăr voevod
Cu păr de aur moale ;
Un vînăt giulgi se-nchee nod
Pe umerele goale.

Statuia lui Mihai Eminescu din Iaşi

Chiar şi detractorii poetului au văzut în superbia tinereţii lui întruparea majestuoasă a fiinţei voevodale. **Strigoii** prefaţează **Luceafărul.** Codrii de brad — oceanul cerurilor. Maria — vîrsta credinţelor absolute.

Din neguri te arată,
Lumină dulce clară,
O, maică prea curată,
Şi pururea fecioară,
Marie !

Întreaga viaţă a lui Eminescu este străbătută de tropotul lung şi neobosit al calului lui Arald.

Arald pe un cal negru zbura, şi dealuri, vale
În juru-i fug ca visuri — prin nouri joacă lună —
La pieptu-i manta neagră în falduri şi-o adună,
Movili de frunze-n drumu-i le spulberă de sună,
Iar steaua cea polară i-arată a lui cale.

Aristarc

NICOLAE DABIJA

Luceafărul

Lui Mihai Eminescu

Nu obosește nicicînd să răsară
LUCEAFĂRUL — Steaua noastră polară !
Steaua care — dac-ar cădea —
ar trage cerul întreg după ea.

Eminescu

Cînd mă gîndesc
cît de mult
ne iubise
izvoarele,
și codrii,
și doinele
ce au fost a-l cunoaște —
îmi vine să cred
că poeții mari
își aleg
popoarele
în mijlocul cărora
au
a se naște.

Doină

„Nu credeam să-nvăț a muri vre-odată..."
(M. Eminescu, „Odă în metru antic")

Fost-am doamne, tînăr foarte
și nu mă gîndeam la moarte,
și nu mă gîndeam la moarte,
că-mi părea așa departe.

Cînd rîdea cu gura tristă
și-mi făcea semn din batistă,
îmi ziceam că nu există,
îmi ziceam : ea nu există :

...Rîu-și poartă valul lin,
și-aștept zile cu senin,
și-aștept zile cu pelin,
le aștept și nu mai vin.

Da-n acele vremi cu soare
nu știam, c-atunci cînd moare
singur,-doamne-i, fiecare.

Ce-i de singur fiecare !

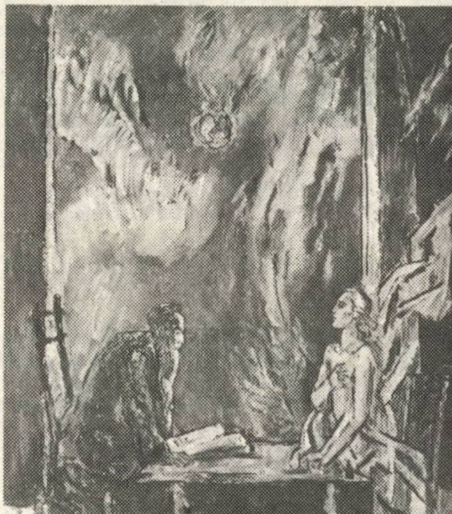
VALERIU MATEI

Heralzii

Lui Mihai Eminescu

Se lasă înserarea
și ne apar la porți
heralzii fără nume,
fără de neam și soartă,
și surlele lor strîmbe înalță către bolți
lung mugetul pustiei gonind spre-o mare
moartă

Vin din neant, din silvă, din tenebre
cu platoșă de zgură și sufletul amar

Traian Brădean : „Sărmanul Dionis"

să soarbă neuitarea și sufletul din verbe,
la pod și la răscruce să ceară vamă iar

se lasă înserarea
și vînturile reci
adună-n val nisipul — tot dune,
dune,
dune
acoperă trudite, vechi urme pe poteci
și de se poate plînge nu se mai poate spune...

La mesele tăcerii făclia nu s-a stins.
Alăturea de pită — cartea Măriei Sale
adună și copiii, și cei cu părul nins
cînd „Sara pe deal buciumul sună cu jale"
Stau toți în așteptare
plătindu-și viețuirea
cu lacrimi și sudoare,
cu cîntece și dor
și uneori aud adînc zvîcnirea
inimii Lui bătînd în pieptul lor

Iar cînd uitarea ține să învingă
colindele cu „Mări, lerui-ler"
doar inima aceasta sîngerîndă
ne mai deschide-o poartă către cer.

Se lasă înserarea
și ne apar la porți
heralzii fără nume,
fără de neam și soartă
și surlele lor strîmbe înalță către bolți
lung mugetul pustiei gonind spre-o mare
moartă...

Cît inima Lui bate în piepturile noastre
își caută izbînda și locul — în zadar
heralzii fără nume
fără de neam și soartă
cu platoșă de zgură și sufletul amar.

EMINESCU ȘI PACIUREA

pirite congenere, aparținînd aceluiași fenomen genetic originar, însemnați cu stea în frunte, incediați de același gînd răzvrătitor, exclusiviști față de conștiința precară, răscolitori, Eminescu și Paciurea și-au urmat demonic Steaua lor polară. Și — uimitor ? — „steaua" li se arată la amîndoi „în vis" și „ca vis" — lume ca vis la Eminescu, lume ca vis la Paciurea ; femeie-himeră la Eminescu, femeie-himeră la Paciurea; himera ca „geniu al văzduhului" la Eminescu, „Himera văzduhului" la Paciurea ; himera ca „Luceafăr" la Eminescu, „Himera-Luceafăr" la Paciurea ; în sfîrșit, himera-simbol, ca semnificant, și la unul și la celălalt, — atîta doar că la unul simbolul e turnat în cuvinte de aur, la celălalt în bronzuri de aur. „Luceafărul" lui Eminescu ca ființă in-umană, un monstru sacru, ireal în lumea reală, himeră — această creație este o poezie a incompatibilității a două lumi, lumea cătălinilor și lumea hiperionilor ; „Lu-

ceafărul-himeră" al lui Paciurea este iarăşi o poezie a incompatibilităţii — ambele opere, capodoperele acestora, fiind în finalitatea lor, mesaje filozofice etern umane, codificate estetic.

De creaţia eminesciană s-au apropiat toate generaţiile de artişti plastici — nu vom numi pe nimeni, reuşitele sînt cunoscute — dar toţi s-au oprit la aspectele particulare ale operei. Paciurea singur a gîndit şi sculptat chiar Poezia. Totul a pornit de la un monument Eminescu, deci de la o sculptură — observăm ca într-o paranteză că de la sculptură — sculptura fiind, precum se va vedea, înainte-mergătoare — de la ea se vor trage marile desfăşurări plastice echivalînd simbolic marile construcţii poetice ale lui Eminescu. Dar monumente au gîndit şi ridicat — unele numai în proiect, mulţi sculptori — Frederic Storck şi Oscar Han, Ioan Schmidt-Faur şi Mateescu, Borgo-Prund şi Ion Grig. Popovici, Anghel şi Baraschi, Ovidiu Maitec şi Gheorghe Adoc, Valentina Boştină — dar, oricît au încercat, cei care şi-au inclus în program să ridice portretul lui Eminescu la valoare de simbol spiritual al unei creaţii poetice simbol, mai mult decît un portret nu le-a reuşit. Lui Ovidiu Maitec, cel care susţine, nu fără acoperire, că cel mai bun portret al operei eminesciene este portretul poetului — desigur cel care reuşeşte să-l exprime ca atare, — nici lui nu i-a reuşit. Este ceea ce credem noi — o poezie simbolică, mai ales una metafizică, nu poate fi exprimată cu ajutorul fiinţei umane ; nici omul de geniu nu poate întruchipa aievea ceea ce întruchipează creaţia sa. Acest adevăr — unul crud se pare — l-a intuit Paciurea, dar într-o viaţă de om şi plătind cu viaţa. Ca şi Eminescu. **Sărmanul Dionis** — textul tezaur al creaţiei eminesciene — n-a fost înţeles la Junimea şi nu e nici azi la locul lui în operă. **Sărmanul Dionis** al lui Paciurea e **Himera ;** mediul spiritual va fi totdeauna un mediu precar pentru spiritele venind din universalitatea spaţio-temporalităţii şi exprimîndu-se prin universalitate.

Posteritatea a discutat **Monumentul Eminescu** ca pe una din operele de suflet ale lui Paciurea, dar care „i-a scos sufletul" fără să fi ajuns monument ; **odiseea** monumentului a trecut în faţa **semnificaţiei** lui. În stadiul actual al cercetărilor, sigure sînt cîteva fapte de istorie asupra monumentului din 1909, demolat „de mîna autorului" în 1913, schiţe şi proiecte asupra versiunilor următoare, o **Mască a Geniului**, deci un „portret" Eminescu, în bronz, cel care figurează în schiţa ultimei versiuni, „luturi" şi „bronzuri", „creioane", „cărbuni", acuarele — piese între 0180x0240 şi 1000x0600, alcătuind ciclul **pentru monument** al himerelor. — Şi, **nou,** o **Machetă pentru Monumentul Eminescu,** compoziţie cu portret şi nuduri alegorice, „lut patinat". 0 580 nedatat şi nesemnat, un stadiu intermediar între 1909 şi 1924. Datorăm pipăirea unui monument Eminescu imaginat de Paciurea, unui urmaş al lui N. Pora, care scria despre monument în anii 1910—1916, lui Ion Pora, care oferea rarissima piesă Muzeului de Artă al R.S.R., în 1977. Şi bineînţeles, informaţiei şi solicitudinii Rodicăi Matei, şefa Galeriei Naţionale a Muzeului.

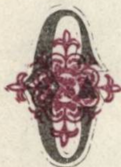
Întreb„lutul" gigant din 1909, demolat în 1913, şi „gipsul" gigant din 1924, sfărîmat în drum spre Bienala de la Veneţia, se simte efortul creator — ideatic şi artistic, de a da un monument Poeziei lui Eminescu. Toate versiunile prezintă un registru superior cu portretul poe-

tului — portret diferit, de la o versiune la alta — dar toate prezintă amplu un registru inferior — cel principal, rațiunea de a fi a monumentului, motivul princiar — desfășurarea alegorică, echivalentul plastic al creației eminesciene, semnificantul simbolic. În prima versiune figurează două nuduri feminine — să zicem **Frumosul** și **Urîtul** — și unul masculin — **Efortul.** Contemporanii **observaseră portretul** poetului, dar **comentaseră alegoricul** monumentului, corespondențele între alegoriile paciuriene și aspectele poeziei eminesciene. În comentarii apăruseră drept termeni și sintagme cheie : „nuduri", „figuri simbolice", „gigant", „herculean", „iluzii", „deziluzii", „deznădejdea", „adîncimea gîndului", „turmentul de idei", „seninătatea", „frămîntarea", „dragostea", „durerea", „visul". S-a scris despre „o stîncă enormă, în jurul căreia, ființe omenești **întruchipează într-o măreață alegorie, sinteza operei poetului"** (subl. PPG). Trecem peste valoarea decodificării și reținem actul receptării operei paciuriene cu opera eminesciană pe masă. Comentariile, unele îl vor fi măgulit, altele, mai multe, îl vor fi amărît, de vreme ce în 1913 și-a demolat lucrarea ca pe ceva nereușit. Făcuse pasul fundamental — alegoria ca simbol al poeziei, nu făcuse, însă, saltul magistral. Ființa umană — „omul de pe uliță" ca simbol al creației nu-l slujise, trebuia căutat **alt**-ceva. Așa a apărut nevoia reprezentării lumii ca vis, printr-o ființă de vis — **Himera** — Himera lui Paciurea, „tîlcuire delicată a spiritului", nemaiîntîlnită pe aiurea. Dar drumul a fost lung și greu.

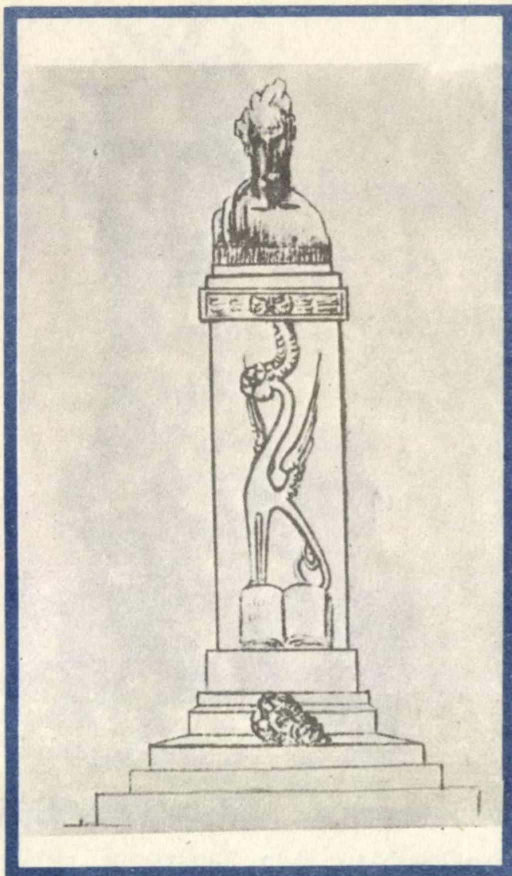

Versiunea intermediară — **Macheta pentru Monumentul Eminescu,** nou apărută și databilă deocamdată, în perioada 1917—1921 — prezintă un nou stadiu ; figurile alegorice nu mai sînt decît „amintiri" a ceea ce a fost în prima versiune, mai ales silueta din dreapta privitorului, e un nud uman cu cap in-uman. Cel puțin cîteva „bronzuri" — **Nud, Supliciata, Durere** — sînt de același chip și din același timp cu siluetele din **Macheta pentru Monumentul Eminescu,** iar **Supliciata** e datată 1917. Istoria consemnează prezentarea unui **Monument Eminescu** într-o expoziție din 1921, deodată cu șase himere, apoi în anii 1922 și 1923. Fără a fi certitudine, ceea ce a fost prezentat în expozițiile celor trei ani a fost macheta adusă azi în discuție.

Ceea ce a plecat la Veneția (1924), „gipsul" înalt de trei metri, impresiona. „Un bloc de piatră era (părea, PPG) monumentul ! — scrie cronicarul. Măreț ca un sfinx era acest monument ! Fatalitatea sau voința himerelor i-au jucat încă o dată un episod tragic". Comisarul din partea română la Veneția, și respectiv, însoțitorul expediției spre Italia, era Oscar Han, interesat și el în ridicarea unui monument. Fără a fi o certitudine, monumentul pornit spre consacrare la Veneția era alcătuirea genială atestată de schița pe care se vede, de jos în sus, **Capul filozofului,** pe treptele monumentului, deci la baza alegoriei, **Himera Luceafăr** „ținînd" și „citind" în **Marea Carte a Lumii, Capul satirului** pe coronamentul monumentului, și **Masca Geniului** în vîrful blocului paralelipiped. Dreapta și stînga trebuie să fi fost, nu cum

ne-am aştepta, **Himera apei** şi **Himera pămîntului**, ci felinele patrupede cu capetele bipedelor unei Cătăline şi al unui Cătălin, precum se poate vedea în reproduceri.

Incertitudinile privesc versiunile din anii 1921—1924, arătarea lor exactă, — o „stîncă" precum **Monumentul** din 1909 şi **Macheta** apărută recent, ori „bloc de piatră" paralelipipedic ca în schiţa în cerneală ? — dar ele, incertitudinile, nu privesc esenţialul — natura himerică a simbolului artistic paciurian, ca echivalent plastic al „universului cel himeric" eminescian. **Himera văzduhului**, pe care Juriul **Salonului** din 1927 o premia cu Premiul Naţional şi o consacra, fie şi împotriva convingerilor lui, era, precum bine se vede, **Himera-Luceafăr** de pe **Monumentul Eminescu**, portretul **Poeziei** eminesciene. **Himera** — ciclul himerelor lui Paciurea, respectiv ceea ce are el mai înalt şi etern în oper:., este rezultatul efortului — ideatic şi artistic — făcut timp de treizeci de ani asupra **Monumentului lui Eminescu**. Şirul nesfîrşit al himerelor lui Paciurea, încheiat cu **Himera-Luceafăr / Himera văzduhului**, echivalează specific şi la dimensiunea geniilor şirul variantelor „Luceafărului" eminescian. Drumul lui Paciurea între **Gigantul** (1906) şi **Himera văzduhului / Himera Luceafăr** (1927) este specific asemănător cu drumul eminescian între **Geniu pustiu** cu Toma Nour şi **Luceafărul** cu Hiperion. Cum între cele două momente eminesciene principiul călăuzitor al creatorului a fost Maestrul Ruben cu al său tratat de astronomie, între cele două momente paciuriene, principiul călăuzitor este **Hiperion, Gigantul, Sfinxul, Zeul războiului, Supliciata** etc., se legau şi nu se legau în forul său. **Monumentul Eminescu**, însă, a devenit raţiunea de a fi artist a sculptorului. „Vreau un monument — a spus Paciurea — în care emoţia să se desfăşoare **fără sfîrşit** — aici întîlnire cu geniul lui Brâncuşi — în care fiecare să fie liber să-şi imagineze ce vrea din poeziile poetului nostru. Totul trebuie să se reducă aici la idee şi simbol. Imaginea poeziei e o himeră — punea Paciurea punctul pe „i" — fiecare şi-o închipuie după dorinţele şi sensibilitatea sa, aşa cum de fapt nu există în vastul univers". În „universul cel himeric" — spusese Eminescu. „Înfrîntul a triumfat", dacă înfrîngere trebuie să numim zidirea de sine într-o zidire întrecînd în strălucire soarele, dar triumful se numea, va trebui să se numească **Monumentul Eminescu**, pe care românii, patriotismul lor, îl vor aduna cîndva de pe drumurile Europei şi îl vor restaura şi ridica în ţara celor doi uriaşi ai artei româneşti. Şi ne permitem a sugera cercetării de specialitate ɔ linie-mumă, anume — mitul himerei ca simbol central şi fundamental în exegeza operei paciuriene, aplicată edificiului lumii în general, şi edificiului eminescian în particular. De altă parte — motivul himerei ca motiv unificator al operei lui Paciurea în general. Datele gîndirii paciuriene, gîndire de tip eminescian prin excelenţă, gîndire cu program, articularea ei în „luturi" şi „bronzuri", istoria artei paciuriene deci, cheamă, credem, impune un fir ideatic ordonator în exegeza acestei opere, un mit cu efect înalt creator, un motiv cu trimitere în infinit.

Petre Popescu-Gogan

Bronz de Gh. Anghel

MIHAI BENIUC

Poeţilor tineri

Pe Eminescu noi, poeţii tineri,
Zadarnic încercăm, nu-l vom ajunge.
Cîntecele lui fără seamăn
Sînt pentru noi miraj de neatins.
Caravana noastră trecătoare
Aleargă după oaza visurilor lui
Şi oaza aleargă mereu la fel de departe
în zare.

Dar Eminescu nu cuprinse tot
În stihurile lui dumnezeieşti.
Durerea românească-i mult mai mare
Şi n-o cuprinde toată nici un cîntec.

Poeţi, poeţi !
Vă puneţi urechea pe inima ţării
Şi-i ascultaţi bătăile neregulate
Spuneţi-mi ce a aceasta ?
De ce-i bolnavă oare ţara noastră ?
A putrezit stejarul românesc ?
Îl rod la rădăcină viermii tainic
De-şi clatină coroana a cădere ?

De ce atîtea crengi uscate-n vîrf,
Atîta vîsc
Şi-atîtea frunze veştede ?
Ce-nseamnă tînjirea aceasta ?
Pe Eminescu, noi, poeţii tineri,
Zădarnic încercăm, nu-l vom ajunge.
Dar Eminescu nu cuprinse tot
În stihurile lui dumnezeieşti.
Durerea românească-i mult prea mare
Si n-o cuprinde toată nici un cîntec.
. . . .

1934

ARON COTRUŞ

Eminescu

. . . .
pisc al cîntecului meu rebel
crescut sub fulgere şi vînturi de oţel,
cîntec pe care azi ţie unuia ţi-l aduc,
în închinare idolatră,
ca unui drept, neprihănit voievod,
un îmbătrînit, pleşuv haiduc,
cu bocanci de sînge şi glod,
ce şi-a spart prin cremene şi piatră
poteca cea mai aspră şi mai lungă,
beat de culmi şi de azur
cu văzul : fulgerat vultur,
singur, printre potere-narmate pînă-n dinţi,
cu paşi fierbinţi,
în cojoc de colb, în faţa ta s-ajungă...
haiduc, odat-stăpîn pe piscuri şi pe Dunăre
azi spre tine, fără fiinţă, fără plumbi,
cu paşi repezi ţintuiţi parcă pe loc de
nevăzuţi pociumbi,
gata de moarte, gata de supunere...
călăuză,
cu vorba ca piatra, ursuză,
să fii vrutu-mi-ai,
Pe drumurile-acestei guri de iad şi de rai,
tu, cititor în stele
şi-n adîncuri,
proroc
în calendarul de crivăţ şi foc
al zilelor mele...
. . . .

1939

ALEXANDRU COLORIAN

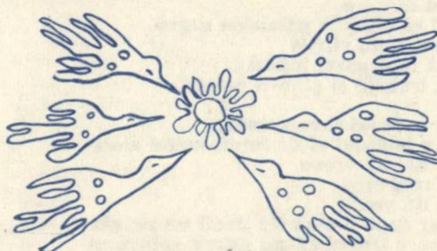
Eminescu

Se face vrajă-n razele de lună,
Se tînguieşte-n murmur la izvoare,
E codrul şoaptă şi înfiorare,
Iubirea-i farmec dureros, — furtună.

E dorul ce în fericire sună
Romantica tristeţe-i resemnare, —
Şi-i flacără de vis mistuitoare
Pasiunea nemiloasă ce sugrumă ;

Pe lac cad stele, sus tălăngi răsună, —
Chemări în şoapte, drăgostiri în glumă,
Şi sufletele-s zborul pur spre astre ;
Ades tristeţea sfîşie dezastre,
Melancolia roade armonia,
Pierdut poetul cheamă veşnicia, —
Şi sufletu-i se-afundă în Nirvana.

1939

Grafică de N. Gadonschi

Camil Ressu :„Dorința"

GRIGORE HAGIU

Vorbind cu Eminescu

Ne plimbăm pe-o cîmpie de piatră
în stînga poate-i un copac
dar nu se vede îl acoperă copiii
ce răscolesc în el nici eu nu știu
în dreapta se așează în butoaie
se pun în mari butoaie inimi la sărat

vorbim pe-un cîmp de piatră
nu vrei îmi spune el
nu, nu vreau îi răspund
nu vrei îmi spune el
nu, nu vreau îi răspund
nu vrei îmi spune el
nu, nu vreau îi răspund.

din focul lui săpat în piatră
cînd dispare
mai rămîne un păianjen negru
cămașa-mi sfîrîie
arsă în dreptul inimii
din trunchi și pînă-n creștet.

îmi sare măduva spinării
și cu panașul ei de luptă-astfel alerg
nu, nu vreau
mai strig
nu vreau
chiar dacă n-o să fiu decît un strigăt
de care trupul să-mi atîrne spînzurat

1967

MIRCEA MICU

La marginea mării

În memoria lui Eminescu

Te-am înălțat cu fața către mare,
Să-ți fie somnul blîndă alinare.

Dar chipul tău frumos cioplit cu dalta
Nu-ncape-n apa zărilor — înalta.

De-aici, tîrziu, spui versul tău de seară,
Și vîntul îl șoptește peste țară ;

Și codrii, treji, își înviorară creanga,
Izvoare rîd, se tînguie talanga...

Și marea-n jurul tău, clocotitoare
Îți cîntă îmblînzită la picioare ;

Și pescărușii-ți vin — de ochi aproape —
Și tu-i adormi cu focul de sub pleoape.

Iar noaptea, din statuie urcă-n spații
Luceafărul spre-nalte constelații.

1964

ION BĂNUȚĂ

Împăratului

Te caut printre ramuri
De tei și de stejari
Pe unde lira sfîntă
răsfiră gînduri mari

Copil pribeag, din cîmpuri,
m-ai dus prin dulci păduri
și-ai coborît din slavă
nectarul pentru guri.

Aflai, în nemurire,
din pagini, pe Călin,
și pe Dabija Vodă
turnînd din vreme vin.

Sublima răsvrătire
din gura unui dac
stîrni blesteme negre
în inimi de sărac.

Cu ceata pribegită
ai scos din ură fier
rupînd zăgazuri surde
dintre pămînt și cer.

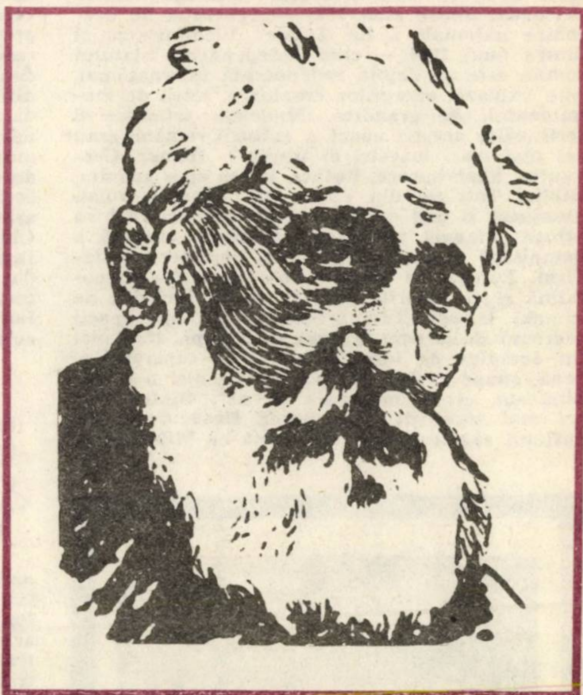
Pe Ștefan al Moldovei
l-ai dăruit cu-n cînt
și-i împletiși cunună
din flamuri lungi de vînt.

Mărite Eminescu !
Îmi este mie dat
să văd cum codrul, omul,
te-aleseră-mpărat !

1967

HASDEU 150

«Un suflet URAGANIC»

Ca să-l înţelegem cît de cît pe Hasdeu va trebui să încercăm să ne apropiem de formula omului. Un mare temperament, aflat într-o ardere continuă, sau, după expresia lui Mircea Eliade, „un suflet uraganic".

Nimic nu-l limitează, nimic nu-i ajunge în cunoaştere sau viaţă. Iată cum se defineşte el însuşi prin cîteva formulări : „Unii grămădesc, fără a avea geniul de a crea ; cei mai mulţi creează, fără a fi avut răbdarea de a grămădi. Unii fac temelie, fără edificiu, alţii fac edificiu fără temelie". Hasdeu a grămădit uriaşe cunoştinţe, a avut geniul de a crea, necontenit a pus temelii, necontenit a ridicat edificii, chiar dacă n-a avut timp să le termine. El însuşi era uimit de propria amploare a creaţiei, astfel încît scria : „Ce e de făcut ? Încă nimeni nu m-a înţeles complet, eu singur abia mă înţeleg". Era devorat de un imens orgoliu, de un sentiment intangibil al libertăţii sale, ca să nu scrie : „Am ţinut totdeauna prea mult la demnitatea individuală pentru a nu suferi disciplina nimănui, şi am respectat totdeauna prea mult natura umană pentru a nu disciplina pe nimeni". Se considera el însuşi destinat unei opere unice, indicat ca atare de „degetul providenţei". O şi declară : „Ne-am înţeles misiunea pe o scară colosală".

Cine este acest om care vede totul la o scară colosală, care trăieşte o nemăsurată foame a afirmării, a depăşirii de sine, a victoriilor, ca o revanşă personală — a sa şi a neamului său — la un şir anterior de frustrări, o revanşă de proporţii cosmice ? De la început trebuie să vă spun că Hasdeu e un personaj care ne pune şi azi în dificultate. A fost incomod în epocă prin teoriile şi ideile lui, e incomod şi azi. Peste toate, nu-l putem cuprinde ca dimensiune, nici pe orizontală — prin vastitatea copleşitoare a preocupărilor sale ştiinţifice, şi nici

pe verticală — prin altitudinea ideilor şi sugestiilor absolut noi pe care le-a împrăştiat, în cele mai diverse discipline. Mircea Eliade, cel mai glorios discipol al său, îl consideră pe Hasdeu un Pico della Mirandola, acel erudit şi filozof care, prin extensiunea preocupărilor şi prin precocitatea geniului, a reprezentat unul dintre stîlpii Renaşterii.

Într-adevăr, epoca în care irumpe Hasdeu este pentru cultura română o epocă de renaştere. Ceea ce caracterizează întreagă această perioadă, dintre anul 1821 — revoluţia de dezrobire naţională a lui Tudor Vladimirescu şi dintre anul 1880 — cînd independenţa statului român este pe deplin recunoscută internaţional, este explozia energiilor creatoare, setea de monumental, de grandios. Modelele artiştilor şi scriitorilor acestei epoci a culturii române erau cei mai mari maeştri ai lumii — Homer, Cervantes, Shakespeare, Rafael, iar ca epos anonim, Biblia. Toţi cei din epoca lui Hasdeu voiau absolutul şi nici unul nu avea îndoiala că-l va atinge. Planuri gigantice, conştiinţă ardentă a demnităţii umane, patos social liberator, mesianism. Europa, cu grandioasa-i moştenire grecolatină şi cu valorile pînă la zi, nu intimida pe nimeni la noi. Toţi artiştii şi savanţii epocii lucrează de la egal la egal cu Europa, fără nici un complex de inferioritate. „Nu copiam Europa, spune acelaşi Mircea Eliade, nici n-o respingeam, ci ne măsuram cu ea". Dintre toţi, cel mai sigur de sine părea Hasdeu. El, cu sufletul său uraganic, împreună cu Mihai Eminescu, acesta cu sufletul său stelar, reprezintă de altfel cele mai strălucite biruinţe spirituale ale epocii marilor noştri clasici, epoca de după paşoptism.

Ei bine, în această epocă mare Hasdeu vine cu măsuri şi mai mari. Nimic nu-i ajunge acestui titan, toate frontierele în care era cantonată cultura română din vremea lui i se par strîmte şi constrîngătoare. În primul rînd, timpul. Pînă la el românii afirmau cu o legitimă mîndrie că se trag din romani şi că neamul lor are o vechime de aproape 2000 de ani. Dar de ce? protestează Hasdeu, într-un studiu răsunător, care poartă în titlu această întrebare: „Perit-au dacii?" Nu, răspunde el cu o fantastică erudiţie, românii se trag nu numai din romani, dar şi din daci, veritabilii autohtoni, iar prin daci neamul lor se leagă cu timpul adînc al antichităţii europene. Pe acest plan, Hasdeu deschide un front nou de cercetare, el întemeiază studiul proto-istoriei, pe care cercetările arheologice şi etnologice ulterioare îl confirmă. Chiar în vremea sa, arheologii descoperă în zona Iaşi-Cucuteni o cultură şi mai veche decît cea dacică, aşa-numita cultură Cucuteni-Tripolie, una din cele mai originale culturi neolitice din Europa, contemporană cu cultura cretană şi cu cultura Yang-Chao de pe Fluviul Galben.

Nici în ceea ce priveşte limba română, Hasdeu nu e mulţumit. Pentru a-i descifra enigma, el nu se opreşte la filiaţia latină a acestei limbi, idee care instituise un adevărat dictat în epocă, el rupe cu genealogia evidentă, dar prea comodă, extinzînd cadrul comparatistic oprit pe atunci doar la rudenia cu limbile neolatine. El stabileşte legăturile limbii române cu limbi şi idiomuri şi mai vechi, de pe o vastă arie antică. Prin substrat, demonstrează Hasdeu, limba română e înrudită la sud cu limbile ilirotracice, la nord cu lituaniana şi alte limbi baltice, la vest cu idiomurile celtice. Pentru epoca mai nouă a limbii române, el e cel care observă primul legăturile istorice ale acestei limbi cu limbile slave. În consecinţă, Hasdeu întemeiază slavistica şi e primul şi cel mai autorizat slavist român de pînă azi. Dar pentru ca succesorii să nu cadă în excesul slavist, aşa cum premergătorii căzuseră în excesul latinist, tot el lansează teoria „circulaţiei cuvintelor", după care nu numărul de cuvinte de o anume origine defineşte o limbă, ci circulaţia lor, frecvenţa lor în actul vorbirii. După Hasdeu, limba română rămîne o limbă latină, dar cu noi cîştiguri lexice şi funcţionale faţă de celelalte moştenitoare ale Romei.

Dar să încercăm să-l extragem din fantasticul acestei epoci şi să-l vedem cum era. Cît ştia? Vreo douăzeci de limbi. Toate limbile romanice, toate limbile germanice, toate limbile slave. În plus latina, elina, sanscrita şi alte cîteva limbi rare. Considera că nimeni nu se poate hazarda în lingvistică şi filologie fără acest minim tezaur. A fost unul dintre marii întemeietori ai filologiei comparate. În materie de filologie comparată îi plăcea să repete o frază a lui Max Müller, care spunea că ştiinţa limbilor s-a născut „în prima zi a Rusaliilor", adică în ziua în care Duhul Sfînt s-a pogorît deasupra celor 12 apostoli despărţindu-se în limbi de flacără. Prin aceasta Hasdeu vroia

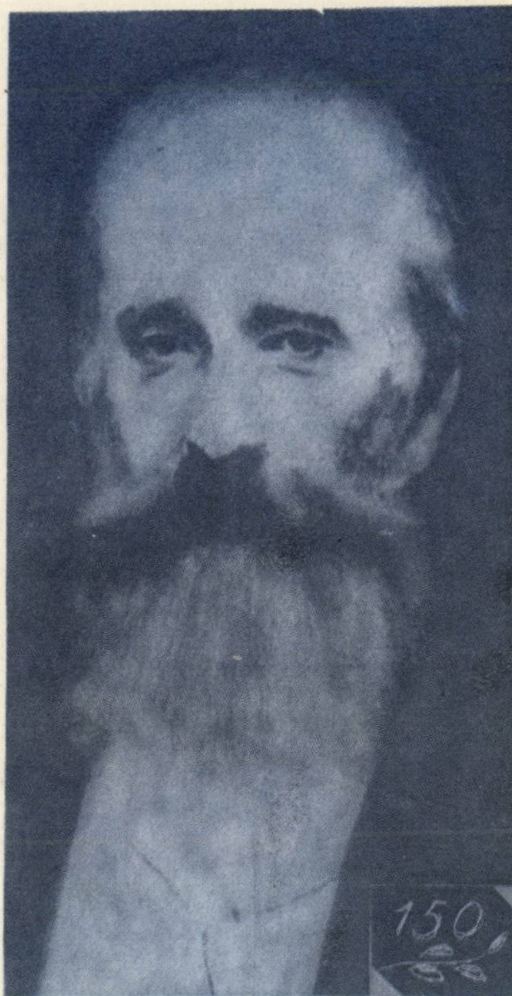
Hasdeu printre contemporani — caricatură de N. Petrescu-Găină

să spună că toate limbile sînt sacre, că în toate limbile se poate rosti adevărul. Drept care le şi tratează pe toate cu iubire, dreptate şi adevăr, ca pe nişte creaţii unicat ale geniului uman. El urmăreşte aventura cîte unui cuvînt, din sanscrită în irlandeză, din irlandeză în lituaniană, din lituaniană în albaneză, de aici în persană pînă în română, pentru a descrie spaţiul gigantic pe care iau naştere limbile şi timpul uriaş pe care acestea îl înfruntă pentru a face să supravieţuiască un sens, un obicei, o instituţie. Spectacolul creaţiei umane, pe acest plan al limbii, este copleşitor. Hasdeu însuşi este uimit şi scrie : „Faţă de asemeni fenomene, pas de a mai scrie istoria reacţiunii omului contra naturii pe malul Dîmboviţei, fără a fi silit, vrînd-nevrînd, să alergi de la Bangkok la Edinburg şi de la Pekin la Gibraltar"... Orice viziune restrictivă cantonată la un singur idiom, ne învaţă Hasdeu, este păgubitoare. Ca creaţie umană, limba dă seamă nu numai de istoria unui popor, de cugetarea lui, de instituţiile lui fundamentale, dar şi de istoria umanităţii întregi de care depinde, cu care se interferează în timp şi spaţiu. Hasdeu ne lasă deci acest îndemn testamentar : puneţi sub protecţie limbile, dacă vreţi să conservaţi umanitatea.

La fel cugetă Hasdeu în materie de culturi populare. El este unul dintre întemeietorii etnopsihologiei şi un anticipator al antropologiei culturale de astăzi. După Hasdeu, toate culturile populare de pe cuprinsul planetar sînt egale între ele, chiar dacă geniul popular se exprimă diferit. El nu ezită să se plimbe cu o ghicitoare, cu un proverb, cu un motiv de basm, de la români la islandezi, de aici la samoezi, de la aceştia la triburile negre din Africa de Sud sau la băştinaşii din Australia, identificînd şi similitudinea experienţelor şi diferenţele de expresie care conferă originalitate acestor creaţii. El respinge teoria comodă a difuzionismului, el e adeptul poligenezei în creaţia populară, cu observaţia — capitală, zicem noi — că un motiv dintr-o cultură, pătruns într-o altă cultură şi adoptat de aceasta, se supune unor modificări şi adaptări care-l fac original.

Ce-a adus nou Hasdeu în istorie, ca disciplină ? O viziune organică, din interiorul fenomenului şi în acelaşi timp o viziune globală, istoria este văzută ca ansamblu inextricabil al tuturor coordonatelor care compun viaţa exigenţa de zi cu zi a unui popor. Deci geografie istorică şi antropologie, limbă, economie, cutume juridice şi religioase, mituri, sisteme teoretice, literatură, ştiinţe, tehnici, toate trebuie să se articuleze ca să restituie imaginea în timp şi spaţiu a unui popor, o imagine dinamică. Cultul documentului, al izvoarelor documentare este esenţial pentru Hasdeu. El este cel mai mare şi cel mai prodigios editor de documente din istoria românilor. Extrem de scrupulos cu actele editate, Hasdeu respinge totuşi pozitivismul, el înţelege istoria ca artă, ca disciplină interogativă şi interpretativă, acordînd un cîmp larg intuiţiei, inspiraţiei creatoare şi chiar revelaţiei. Nu oricine poate fi istoric, spunea el, aşa cum nu oricine poate fi profet. Ca un veritabil romantic ce era, Hasdeu credea în geniu, neavînd nici o umbră de îndoială în privinţa genialităţii sale, pe care

la drept vorbind a şi revărsat-o asupra epocii la modul torenţial.

Da, Hasdeu este un geniu care aparţine prin datele constitutive romantismului european. Hasdeu şi Eminescu sînt cei mai mari romantici ai literaturii române. Eminescu se naşte la interferenţa cu romantismul german, Hasdeu la interferenţa cu romantismul rus. Opera hasdeiană, ca proiect şi execuţie, este neclasică, e ciclopică, faraonică sau gotică, o catedrală în plină construcţie, cu schelele urcînd pînă la nouri. Mai exact spus, opera lui Hasdeu e... hasdeiană. Totuşi romantismul nu-l explică integral pe Hasdeu, îi oferă doar cadrul cum şi cîteva atribute : extravaganţa. fantasticul, enigma, ironia, asociaţiile imprevizibile şi paradoxale, sarcasmul. Hasdeu se desparte însă de romantism prin cîteva puncte esenţiale : el nu cunoaşte melancolia roman-

Desen de Eugen Drăguțescu

tică, depresiunea romantică, fascinația morții. La acestea el opune un optimism grandios, pe care îl și întemeiază ca doctrină. Pe pesimiști îi consideră „apostolii răului", pe Leopardi îl compătimește, pe Schopenhauer îl desființează, pe Eminescu îl dezaprobă tacit, explicînd pesimismul său prin influența nefastă a „Junimii". Împotriva acestei direcții romantice Hasdeu întemeiază cultul eului biruitor, al omului predestinat victoriilor pe toate planurile. În Hasdeu chiuie omul păgîn, omul antic sau omul Renașterii, care n-are însă nimic de-a face cu supraomul lui Nietzsche. El însuși s-a conformat acestui model pînă cînd a devenit statuie : un Zeus ținîndu-și pe umăr odrasla, pe Minerva, zeița inteligenței. Inteligența lui frenetică era din cînd în cînd înfrîntă doar de furtunosul său temperament.

r fi fals dacă am socoti că acest om excepțional a fost scutit de durere, că a pășit din victorie în victorie, că viața l-a cruțat. Cîteva amănunte biografice ne edifică : este știut că tînărul Hasdeu, avînd de ispășit o condamnare pentru delictul de nesupunere la armata țarului, este nevoit să treacă Prutul și să se stabilească în România. Despărțindu-se la 20 de ani de casa părintească, de vatra sa de la Cristinești de pe malul Nistrului, Hasdeu nu-și va mai revedea niciodată casa și familia, acel leagăn al copilăriei unde a ascultat doine și daine, unde s-a încîntat cu basme, ghicitori și „dulci eresuri", unde l-a împrejmuit — spre a-l desmărgini — atmosfera de mit a țărănimii moldovene, unde l-a plămădit intelectual biblioteca cu incunabule și tipărituri rare a tatălui, un magister în variate științe umaniste, el însuși istoric și poet. Nici tatăl său, Alexandru Hasdeu, n-a putut trece Prutul, nici ca să-și vadă fiul ajuns ilustru în România, nici ca să primească el însuși titlul de membru al Academiei Române. A doua dramă : moartea Iuliei, geniala lui fiică, poetă de mari promisiuni. Cînd această Minervă s-a stins, geniul lui Hasdeu a intrat în amurg. Dar aici intervine cea de a treia dramă : nefericitul tată a încercat să mențină comunicarea cu fiica, pe o cale supranaturală, spiritistă. Hasdeu a ambiționat și pe acest plan să împingă frontiera cunoașterii în imposibil sau în absolut.

Așa stînd lucrurile, trebuie s-o recunoaștem deschis că nu-l putem cuprinde decît cu greu pe Hasdeu, nici ca viață, nici ca operă. Închipuiți-vă că s-ar naște brusc un vulcan, care ar depăși prin colosala lui anvergură geologică toate celelalte forme de relief, devenite subit pitice, ba ar acoperi și cerul cu fumul combustiilor lui, cu emanațiile de scîntei și lavă. Unde nu și-a trimis scînteile, unde nu s-a împroșcat lava Bogdan Petriceicu Hasdeu ? La toate congresele internaționale de orientalistică, lingvistică sau istorie la care a participat sau la care a trimis comunicări. În toate societățile savante în care a fost invitat și care l-au ales membru. Peste tot pe unde a trecut a iscat cutremure și a modificat peisajul științei. În 1886, la Congresul de orientalistică de la Viena, unde savantul austro-ungar Paul Hunfalvy prezintă o comunicare bazată pe teze false privînd originea românilor.
bările lui Hasdeu demonstrează spectacuulos eșafodajul teoretic al expunerii, silindu-l pe orator să-și întrerupă lectura și să se retragă de la tribună. Un alt savant, din Atena, asistînd la scenă și bănuind ce se va întîmpla și cu el, își retrage comunicarea anterior anunțată, preferînd să rămînă în sală ca simplu spectator. Cine citește stenograma acestei polemici științifice rămîne amuțit de uimire : e un mare spectacol de teatru elisabethan, desigur nu curge sînge ca în Shakespreare, dar cînd se numără morții aceștia se înșiruie în grămezi. Hasdeu nu părăsește scena pînă nu vede și fumul care rezultă din funeralii. Abia după asta se întoarce satisfăcut, acasă, la București. Nu e singurul spectacol de acest fel care l-a oferit Hasdeu contemporanilor săi.

Uneori Hasdeu își propune ținte greu de atins în epocă : el vroia, spre exemplu, ca limba română să-și cucerească în știință statutul de limbă internațională. Credeți că n-a izbutit ? A izbutit, fiindcă Hasdeu nu suporta înfrîngerile. Stăpîn peste atîtea limbi, moderne și antice, Hasdeu își scrie totuși lucrările științifice în limba română și, nota bene, refuză să le traducă în limbi de uz internațional. Cine vrea să le citească, pare a spune el — și cine, care lingvist din Europa, nu dorea să-i citească lucrările ? — să învețe românește. Drept care savanți mari ai epocii. Gustav Mayer, Angelo de Gubernatis, G.I. Ascoli, Hugo Schuchard, Fr. Diez și alții solicită publicațiile lui Hasdeu și încep să învețe românește. În spatele limbii române, ca nouă limbă a științei,

se afla Hasdeu. Această voință de a arde etapele era la el teribilă. Elvețianul Hugo Schuchard i-a și spus-o într-o scrisoare: „Această lipsă de sînge rece este aproape unicul neajuns al strălucitei Dvs. înzestrări științifice: socot că este o datorie a prieteniei să vă atrag atenția asupra ei".

Alte neajunsuri? Multe, pe măsura înzestrărilor lui fenomenale. Avea, cum spun francezii, defectele calităților sale. Ciți nu i-au atras atenția, ultimul fiind chiar strălucitul său discipol Nicolae Iorga, cel mai mare istoric al românilor, care, la căpătîiul defunctului, a îndrăznit să-i defînească formula personalității printr-o sintagmă teribilă: „individualism războinic". Cităm: „Teoriile — pentru el, știința — pentru el; pentru el literatura lirică, pentru el viața cu miile de izvoare ale plăcerii, pentru el prietenii, gata a se jertfi ca robii vechilor regi barbari. Pentru el, pentru superba lui individualitate, căreia i se închina. Cind adînca rană a morții copilei iubite l-a oprit din avîntul biruințelor lui și i-a îndreptat gîndul către alte lumi, el a înlăturat creștinismul pentru toți, legea celor mulți și orfani, și a făcut, și dincolo de marginile traiului, palatul deosebit al mîndriei sale".

asdeu prin opera sa ne-a lăsat într-adevăr un palat, dar nu numai al mîndriei sale, ci și al mîndriei noastre. Un palat pe care nici azi nu-l putem evalua la adevărata dimensiune, fiindcă n-a fost terminat. Etymologicum Magnum Romaniae, lucrarea lui fundamentală, din care au apărut doar trei tomuri, a rămas suspendat la litera b, la cuvîntul bărbat. Istoria

Castelul Hasdeu de la Cîmpina, azi Muzeul memorial Hasdeu

critică a românilor, o altă lucrare de temelie, s-a oprit la primul tom. Cuvente din bătrîni ar fi putut continua, tom după tom, la infinit.

Un asemenea spirit, precum cel al lui Hasdeu, are sensul infinitului, el e unul dintre puținii cugetători ai Europei care vor intra în etern prin meditația despre infinit, în raport cu omul. Omul, spune Hasdeu, deși mărginit prin actele și prin viața sa, trebuie să lucreze sub pecetea nemărginirii. El însuși a lucrat așa, oferind culturii române un model exemplar: măsura mare. În cîteva linii, destinul lui Hasdeu spune lumii următoarele:

— Nu poate exista o conștiință națională, fără o limbă națională;

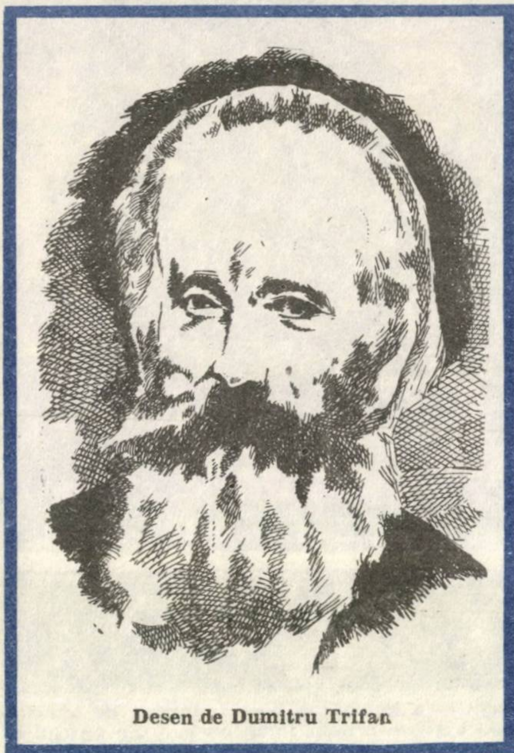
— O națiune nu poate avea decît un destin: să creeze valori spirituale ecumenice, astfel încît casa propriei creații să devină casa umanității întregi;

— cultura e casa sufletului; fiecare neam e ctitorul unei case, aceste case reprezintă împreună palatul întregii umanități.

În acest palat al culturii universale, statuia lui Hasdeu ocupă nu un loc decorativ, nu un loc excentric, ci o poziție pivot. Prin întregul său destin, prin întreaga sa operă, Hasdeu se recomandă viitorului ca un rod fabulos al interferenței culturilor, al fericitei coincidențe național-universal care face să scapere fulgerul geniului.

Paul Anghel

HASDEU

Desen de Dumitru Trifan

iena a fost în urmă cu un secol martora neputincioasă a eşecului adversarilor continuităţii poporului român în spaţiul geografic geto-dacic. Disputa a avut loc în cadrul celui de-al VII-lea Congres al orientaliştilor, desfăşurat în zilele de 1 şi 2 octombrie 1886, şi a fost începută de campionul de atunci al aşa-zisei teorii rösleriene, Paul Hunfalvy, profesor la Universitatea din Budapesta, premergător al teoriilor revizioniste. „Faimosul agitator maghiar Hunfalvy... acest polemist" care nu era „decît o foarte palidă repercuţiune a lui Rösler", cum a spus B.P. Hasdeu despre el — „minte... subiectivă pînă la măduva creierului" care, „în orice epocă şi-n orice situaţiune ştie nu ceea ce este in realitate, ci numai ce vrea să ştie"[1]) — îşi propusese să dovedească în faţa elitei lumii ştiinţifice sosite atunci în inima Imperiului „că leagănul naţionalităţii române este în Balcani şi că abia spre sfîrşitul Evului Mediu această naţionalitate începe să se stabilească la sud de Dunăre".[2]).

Demonstraţia profesorului budapestan, care venise să profite de prezenţa atîtor somităţi în capitala Imperiului austro-ungar, a fost tulburată de un incident neobişnuit pentru o reuniune cu caracter internaţional. Delegatul României la Congres, Bogdan Petriceicu Hasdeu, profesor la Universitatea din Bucureşti, pierzîndu-şi răbdarea şi-a luat libertatea să adreseze autorului o obiecţie : „Cer permisiunea de a-l întrerupe pe d. Hunfalvy, pentru a-i pune o întrebare care ar putea să-l intereseze în chiar calitatea sa de ungur. În franceză, calul castrat se numeşte hongre, de unde hongrer acţiunea de a scopi un cal. În Evul Mediu şi chiar înainte de secolul al IV-lea, după mărturia lui Ammian Marcellin, această artă era practicată pe malul stîng al Dunării de Jos. Dacă cineva ar încerca să conteste existenţa în Evul Mediu a ungurilor în Ungaria actuală, i s-ar putea foarte bine opune cuvîntul francez hongre, valon honc. Or, în toate dialectele germane, calul jugănit se numeşte Wallach, adică „român". S-ar putea explica acest termen, dacă românii n-ar fi trăit în Evul Mediu pe acelaşi mal stîng al Dunării de Jos cu ungurii ?

D. Hunfalvy : Eu nu cunosc vechimea acestui cuvînt în germană.

D. Hasdeu : Este foarte posibil să nu se găsească în vechile texte ale germanei străvechi şi totuşi el trebuie să fie relativ foarte vechi în vorbirea poporului căci, pe de o parte, el s-a răspîndit pînă şi în limbile scandinave : în suedeză vallack „hongre" ; pe de altă parte el a pătruns şi în lituaniană : volûkas „hongre" ; în fine el se găseşte în toate dialectele slave din nord : în boemă, în polonă, în sorabă, în rusă etc., peste tot considerat de secole ca un vechi termen popular cu totul indigen, nicăieri ca neologism sau ca şi cuvînt de împrumut." (p. 19—20).

Discuţia nu-i lasă indiferenţi pe congresişti. Intervine şi profesorul praghez Alfred Ludwig care, la rîndul său, face o a doua observaţie : „Eu voi prezenta de asemeni în trecere o obiecţie la teoria d-lui Hunfalvy. Dacă românii ar fi venit de dincolo de Dunăre, natural că vechile lor capitale s-ar găsi în sud, mai aproape de acest fluviu, în timp ce, din contra, noi le vedem toate în nord, aproape de Carpaţi, şi decît mult mai tîrziu românii îşi apropie reşedinţele lor de Dunăre.

D. Hunfalvy : Acele capitale nu erau fondate de români, ci de slavi, aşa cum numele lor o atestă". (p. 20)

Hasdeu se ridică din nou : „Îmi permit o nouă întrebare. În care dialect slav a găsit dl. Hunfalvy cuvintele Campu-lung şi Argeş, nume ale vechilor capitale româneşti ?"

Bătrînul lingvist este în derută. Întrebarea l-a uluit într-atît încît nu-şi mai poate aduna nici cunoştinţele lingvistice minime : „Eu nu ştiu dacă aceste nume sînt vechi." (p. 20—21).

Sala sesizează ridicolul situaţiei. Hasdeu rămîne în picioare, în timp ce Hunfalvy se clatină fără replică. „Aici discuţia este închisă. D. Hunfalvy declară apoi că memoriul său fiind foarte lung, el nu vrea să obosească mai mult atenţia Congresului şi că transmite ma-

LA VIENA

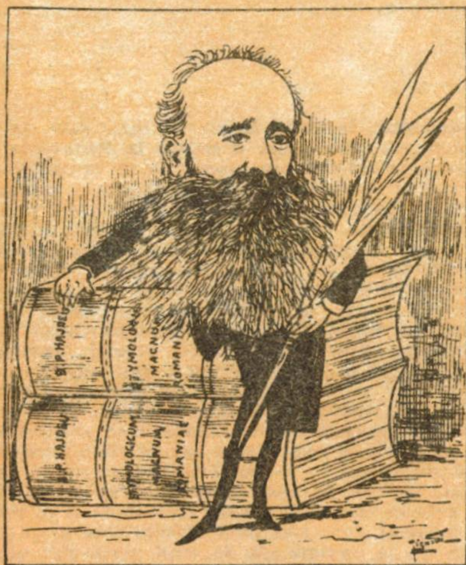
nuscrisul d-lui profesor Roth, președintele secțiunii ariene, pentru a fi publicat în întregime în Buletin." (p. 21). În locul triumfului și al balului vienez, umilința tăcerii. Rareori un spectacol în care gureșilor să li se ia pînă și pantomima. Pe cît de aspră, pe atît de ușor de învățat s-a dovedit lecția servită de B.P. Hasdeu lui Paul Hunfalvy. Urmarea imediată a fost imprevizibilă : profesorul atenian S. Papageorgios a renunțat să-și mai prezinte lucrarea despre cuțovlahi.

Dar discuția nu s-a închis atunci. Cu toată conveniența datorată gazdelor, Hasdeu revine asupra ei, înainte de a-și prezenta propria comunicare. Tonul său trece prin toate sclipirile jocului sabiei, pînă la lovitura iute și disprețuitoare : „Domnilor, România poate fi mîndră de a fi de două ori obiectul discuțiilor în sînul Congresului orientaliștilor (o a treia lucrare asupra aceluiași subiect Ueber die Kutzowallachen fusese anunțată Congresului de profesor S. Papageorgios din Atena, dar autorul ulterior a renunțat)" — își începe B.P. Hasdeu cuvîntul. Mai întîi d. Hunfalvy își propusese să demonstreze în fața dumneavoastră că leagănul naționalității române este în Balcani și că abia spre sfîrșitul Evului Mediu această naționalitate începe să se stabilească la sud de Dunăre. Eu regret că d. Hunfalvy nu ne-a citit decît introducerea unei lungi monografii destinate să figureze in extenso în Buletinul Congresului." Ironie fină, gustată de asistență. „Regret încă cu atît mai intens de a nu putea împărtăși teoria venerabilului meu amic, teorie deja susținută altădată de Sulzer și Rösler, asupra raporturilor de filiație între ramura dacoromană și ramura macedo-română a gintei traco-latine." (p. 5—6). Ton potolit, academic, cordial. Hunfalvy se născuse cu un an înaintea lui Alexandru Petriceicu-Hasdeu, tatăl lui B.P. Hasdeu. Îl cunoscuse personal pe B.P. Hasdeu și se aflase în corespondență cu el. Hasdeu îi trimisese, între altele Principie de filologia comparativa ario-europea. Cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italoceltic și leto-slavo-germanic. Cu aplicațiuni la istoria limbei române. Curs ținut la Facultatea de litere și filosofiă din București. Tomul I, București, 1875, și Zîna Filma, Goții și gepizii în Dacia, Studiu istorico-lingvistic, București, 1877. Hunfalvy îi solicitase Istoria critică a românilor (din care Biblioteca Academiei Ungare avea primul tom al primei ediții) și Glossariu care coprinde vorbele din limba romana și straine etc., etc., de A.T. Laurian și I.C. Massim. Primirea Principelor îl determinase să-și propună în mod serios să învingă dificultățile care-l stinghereau în citirea cărților românești și nădăjduia să izbutească în curînd pe drumul început ; „iată unicul chip de a vă aduce mulțumirile mele", îi scria el lui Hasdeu în 1875[3]) În cercurile științifice din capitala ungară cărțile lui Hasdeu impuseseră — chiar dacă vederile unora erau complet diferite — un respect considerabil față de savantul român. („Ungurii, ca totdeauna față de mine, au fost foarte amabili", le scria Hasdeu Iuliilor sale, la 5 septembrie 1883, după o ședere la Budapesta[4]). Hasdeu se arată acum protocolar în preambulul ad-hoc al comunicării sale, strunindu-și sarcasmele ca un ocean înaintea furtunii. Apoi, după cîteva accente, se va dezlănțui uraganic : „Chiar în timpul lecturii memoriului d. Hunfalvy, mi-am permis să adresez autorului o obiecție, o problemă de rezolvat în materie, și d. profesor Alfred Ludwig, la rîndul său, a prezentat o a doua observație. Cele două chestiuni tindeau să zdruncine chiar fundamentele teoriei expuse. D. Hunfalvy n-a răspuns nici la una, nici la cealaltă. Cînd se vrea totuși să se demonstreze că nu au fost români în Dacia Traiană pe toată întinsa perioadă a Evului Mediu, cînd se pretinde în sfîrșit — așa cum o fac campionii teoriei zisă rösleriană — să se răstoarne un credo secular, trebuie în mod absolut, mi se pare, să fii gata să combați cu sorți de izbîndă și în orice moment, cele mai mici obiecții care pot surveni. Să le eludezi sau să treci peste ele este ușor, desigur, dar este ușor ca și fuga în toiul bătăliei." (p. 6—7)

Ca un Jupiter Tonans își slobozise fulgerele B.P. Hasdeu. (Peste cîteva luni, „contactul zilnic cu spiritul unei întregi națiuni" din timpul lucrului la Etymologicum Magnum Romaniae — „această colosală enciclopedie a poporului român" — il va face să exclame : „după vorba unui împărat roman simțesc că mă fac zeu" ![5]). În tabăra cealaltă, falanga röslerianǎ își încorda din nou corzile tăcute. Astfel că Hasdeu își mai permite să-și arunce privirea în partea critică a lucrării oponentului său. „D. Hunfalvy are totuși perfectă dreptate să recunoască că românii în general au dus totdeauna în Evul Mediu o viață pastorală și el atinge în întregime adevărul zicînd că numai prin studiul limbii se poate ajunge la o soluție serioasă în ceea ce privește istoria românilor, textele în această privință lipsind sau fiind insuficiente. Dar dacă este adevărat că românii erau păstori, nu este mai puțin adevărat că ciobanii români nu urcă niciodată din sud spre nord ; din contră, ei coboară sistematic din nord în sud, în căutarea unor pășuni mai bune. Astfel, din cele mai vechi timpuri, ei au pătruns pînă în fundul Greciei, de unde nu mai urcă din nou. Aceasta este o tendință naturală a tuturor ciobanilor din toate timpurile și din toate locurile. Iată un p r i n c i p i u care contrazice în mod particular teoria d. Hunfalvy. Pe de altă parte, dacă este adevărat ca verdictul limbii să fie singurul suveran, nu este mai puțin incontestabil că : din cele două dialecte, cel care nu și-a schimbat niciodată locul, fixat în aceleași condiții climaterice și de vecinătate, se dezvoltă cel mai bine, în timp ce dialectul care se deplasează, suportă în mod necesar deranjamente de toate felurile. Or, dialectul daco-român este cu mult mai normal, mai organic, mai consecvent în dezvoltarea sa, care se produce paralel cu italiana, decît macedo-româna care ne apare în întregime ca îngrădită și oprită în mersul său. Iată încă un p r i n c i p i u inconciliabil cu teoria d. Hunfalvy." (p. 7—8).

Cu acestea, Hasdeu declară că lasă la o parte teza lui Hunfalvy, teză diametral opusă vederilor expuse de el cu mult timp în urmă în Istoria critică a românilor și intră în materia comunicării sale. Dar nici acum Hunfalvy nu scapă din strînsura argumentării hasdeene. Vorbind despre cuvintele turcești din limba română și criticînd studiile consacrate pînă atunci subiectului, Hasdeu este de părere că trebuie făcută o discuție între t u r c și t u r c, stabilindu-se „cronologia și geografia cuvintelor, indicarea vicisitudinilor lor semasiologice (=semantice) și circulația lor relativă" (p. 11). Nu toate cuvintele au pătruns odată cu venirea turcilor osmanlii. Foarte multe sînt cu mult anterioare ba, unele, cum ar fi de exemplu cocioabă, „din punct în punct djagataiul köcioba, avînd același sens... nu se află deloc în osmană" (p. 13—14).

„Începînd de la huni și avari, un mare număr de triburi turanice, unele aparținînd ramurei finice, altele ramurei turce, au ocupat succesiv țările care formează România de astăzi. Dacă românii, adică daco-romanii, locuiau atunci aceste țări, cum eu o cred, dar cum nu vrea să creadă d. Hunfalvy, ar trebui să fi rămas cîteva urme în limba română. Pecenegii și mai ales cumanii, care vorbeau dialecte turce, au stat în România timp de mai multe secole. Dialectul pecenegilor ne este, din păcate, aproape necunoscut. Cît despre cumani, din contră, noi avem asupra dialectului lor un adevărat tezaur, descoperit pe vremuri de Klaproth (...). Sunt cuvinte cumane în daco-română ? Dacă da, ele n-au fost împrumutate dincolo de Dunăre, căci cumanii n-au făcut acolo niciodată în mase compacte decît incursiuni zgomotoase ; la nord de marele fluviu erau ei stabiliți temeinic în cursul secolelor XI și XII. În secolul XIII ei încep să dispară. Dintr-o epocă anterioară deci trebuie să dateze elementele cumane în română, dacă există". (p. 14—15). Savantul român se mulțumește să citeze un singur exemplu : cuvîntul astlam (usure : camătă, dobîndă), dispărut din limba română dar destul de întrebuințat în secolele XVI și XVII — cum probează textele pe care le aduce ca dovadă. „Cuvîntul astlam «usure» nu se găsește nici în osmană, nici în uigură sau în djagatai, nici într-o altă limbă altaică cunoscută ; el este exclusiv cuman. Prezența sa în română este foarte semnificativă și nu este sigur că i se poate explica existența după teoria d. Hunfalvy. Noțiunea de camătă este pur juridică. Numai prin persistența unei influențe legislative sau administrative o limbă poate împrumuta alteia un termen pentru a exprima o noțiune analoagă". Hasdeu urmărește împrumutarea aceluiași termen ungurilor de către latina judiciară a Evului Mediu (uzsora), românilor și slavilor meridionali de către dreptul bizantin (camata), vechilor slavi (lichva) de către goți (leihvan). „Cuvîntul astlam «usure» indică un raport foarte intim între români și cumani în epoca preponderenței politice a acestora din urmă pe malul stîng al Dunării" (p. 17—18).

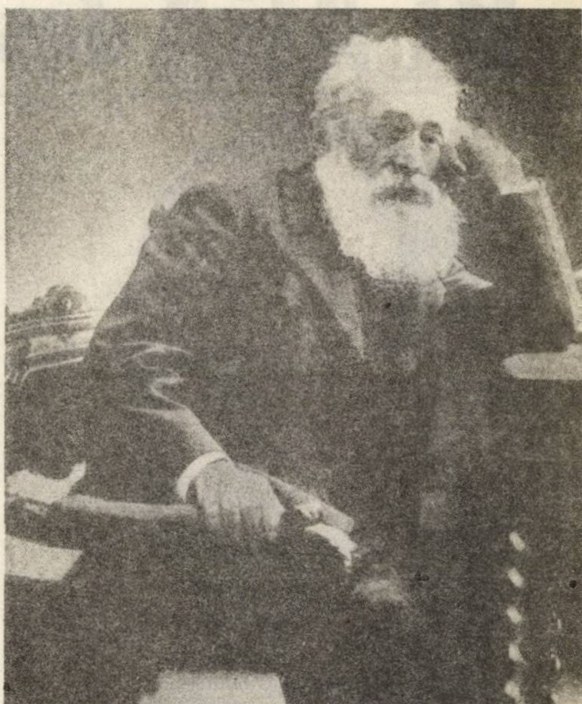
Revenit la București, marele savant își publică intervenția la Hunfalvy și comunicarea în broșura Sur les éléments turcs dans la langue roumaine. Notice lue au VII-e Congrès des Orientalistes, à Vienne le 2 octombre 1886, par

Le professeur B.P. Hasdeu. Délégué de la Roumanie, Bucarest, 1886, cu subtitlul interior : B.P. Hasdeu, La Roumanie devant le Congrès des Orientalistes. Cu riscul de a repune în circulaţie încă un text hasdeian definitoriu, am considerat util să cităm paragrafele in extenso, episodul fiind ca şi necunoscut istoriografiei noastre contemporane.

La 10/22 octombrie 1886 Hasdeu le scria Iuliilor că peste cîteva zile le trimite, atît pentru ele, cît şi pentru profesorii Leger şi Gaston Paris, a 3-a făscioară din dicţionarul Etymologicum Magnum Romaniae şi discursul său de la Congres, tipărit deosebit în Bucureşti.[6]) Corespondenţa familială, ca şi cea cu străinii, publicată în ultimul deceniu, oferă amănunte despre răspîndirea Elementelor în lumea ştiinţifică contemporană evenimentului ; nu le mai înşirăm. Voi aminti numai că, la 25 octombrie 1886, Journal officiel de la Republique Francaise a scris, în numărul 290, despre Hasdeu la Congresul din Viena[7]) şi că broşura lui Hasdeu a fost prezentată în capitala Franţei de Gaston Paris la Academie des Inscriptions et Belle Lettres[8]), acolo unde, acelaşi savant prezentase, „cu neşte laude grozave", şi Dicţionarul[9]).

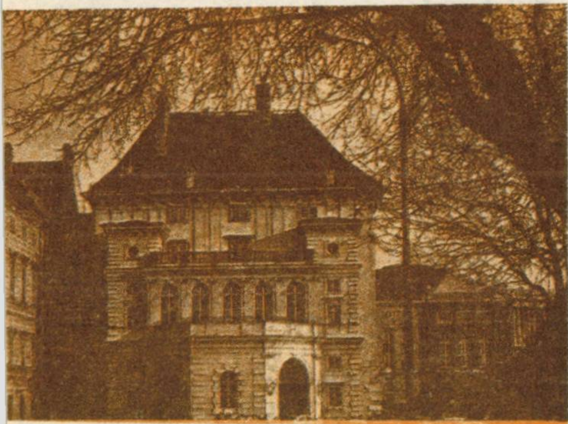
ase ani după Congresul de la Viena, inaugurînd sesiunea Ateneului Român, Hasdeu va rosti conferinţa Noi şi voi, prevestind destrămarea monarhiei austro-ungare. „În pîntecele ei se zvîrcolesc o mulţime de embrioni gemeni, între cari embrionul unguresc, deşi cel mai mititel şi cel mai slut, un plod în care nu deosebeşti încă bine dacă e om, dacă e cîine, dacă e peşte, stă la mijloc şi dă ghionturi la dreapta şi la stînga, bătîndu-şi joc de ceilalţi, ca şi cînd ar fi el cel mai mare şi cel mai mîndru. Zăpăcită de turbatele mişcări ale embrionului unguresc şi amăgindu-se a crede că turbarea e un semn de putere, Austria şi-a dat numele de Austro-Ungaria, ca doară-doară mica pocitură să se mai liniştească (aplauze). Dar momentul naşterii n-a sosit încă. Cînd va sosi, o s-o vedem atuncea ! Este o sarcină grea pentru biata Austrie. Faimoasă prin aventurele sale galante de altădată : «felix Austria nubet», ea îşi plînge acum nu risul de stăvară, ca fata din

basmul românesc, ci rîsul de mai mulţi secoli. Dînsa sufere, şi sufere cu atît mai mult că nu ştie cine va fi mamoş, nu ştie cît o să coste moşitul, şi dacă nu cumva mamoşul va avea apucături de veterinar (aplauze, ilaritate). Poate va fi Germania. Poate Rusia. Se poate întîmpla chiar o facere năpraznică, pe neaşteptate, înainte de termen şi fără ajutorul artei obstetrice. În orice caz, e grozav a se gîndi bătrîna cochetă la posibilităţile unei faceri ! Cine garantează că tocmai embrionul cel unguresc nu se va naşte mort ? Cine poate să asigure, că nu va muri însăşi muma în durerile facerii ? (aplauze prelungite şi entuziaste)".[10]).

Cuvinte aspre, validate şi aplaudate entuziast de istorie.

Octavian Onea

---

[1]) B.P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae... Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 660.

[2]) B.P. Hasdeu, Sur les éléments turcs... p. 5—6 (mai departe se vor indica numai paginile în text).

[3]) B.P. Hasdeu şi contemporanii săi români şi străini. (Corespondenţă primită). Volumul I, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. 278.

[4]) Documente şi manuscrise literare. Vol. III, Corespondenţa B.P. Hasdeu — Iulia Hasdeu, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

[5]) Ibidem, p. 346.

[6]) Ibidem, p. 298.

[7]) Ibidem, p. 307.

[8]) Ibidem, p. 333—334, scrisoare din 7 martie 1887.

[9]) Ibidem, p. 229.

[10]) În Revista Nouă, Anul V, nr. 10, 15 ianuarie 1893, p. 374.

BLAGA despre BLAGA

ucian Blaga a acordat, se ştie, puţine interviuri ; în afară de acesta pe care-l consemnează Mircea Eliade, de amintit mai sînt : interviul acordat lui Octav Şuluţiu, acela acordat lui D.D. Roşca, apoi cele pe care i le-au luat Corneliu Albu şi I. Masov. Răspîndite prin revistele vremii, acestea n-au fost, încă, strînse la un loc într-o carte. Foarte interesanta iniţiativă a lui Ionel Oprişan, de a strînge sub coperţile unei cărţi mărturiile celor care l-au cunoscut pe Lucian Blaga (vezi : Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate. Ed. Minerva, 1987) — ar trebui dusă mai departe. Nu numai ce zic alţii despre Lucian Blaga este important, dar şi ce zice însuşi Blaga despre Blaga. Desigur, interviul nu are suportul subiectiv al jurnalului ori al mărturisirilor spontane : este un gen care depinde de două persoane, cel care ia interviul şi acela care îi acordă, se supune unei reguli — formale — a dialogului, se încheagă în jurul unor întrebări etc. Atunci cînd dialogul este condus, însă, de un Mircea Eliade, interviul devine semnificativ. Nu numai pentru că Mircea Eliade vorbeşte din interiorul creaţiei lui Blaga, nu numai pentru că ştie să pună acele întrebări-cheie prin care se dezleagă idei şi mărturisiri — dar şi pentru că cel care întreabă îşi recunoaşte afinităţile teoretice cu Blaga, se revendică — într-un anumit sens — din opera acestuia.

În vara lui 1937, fiind ataşat cultural al ţării noastre în Elveţia, Lucian Blaga a fost vizitat de către Octavian Goga şi de către Mircea Eliade. Cornelia Blaga notează, în jurnalul ei, în dreptul zilei de 19 iulie 1937 : „Cele din urmă patru zile le-am petrecut cu soţii Mircea Eliade, în trecere prin Berna. Lucian a fost mulţumit să poată sta de vorbă cu un scriitor român. A fost o vizită foarte plăcută." Mircea Eliade sintetizează aceste discuţii prelungite pe care le-a avut cu Lucian Blaga şi le dă forma unui interviu, pe care nu întîrzie să-l publice în revista Vremea, la 22 august 1937. Ecoul discuţiei depăşeşte paginile revistei Vremea, fiind înregistrat şi în alte publicaţii.

Acest interviu este important atît pentru că defineşte foarte insistent două personaje de primă mărime ale culturii române (mărturisirile lui Mircea Eliade însuşi despre sine şi sistemul său teoretic sînt la fel de importante ca şi cele ce-l privesc pe Lucian Blaga) — cît şi pentru că dezvoltă la maximum — cel puţin pentru perioada interbelică — valenţele latente ale genului. Într-adevăr, puţine alte discuţii similare pot fi citate în care laudele celui care conduce discuţia (ca să ne referim numai la acest aspect) să fie atît de motivate interior, atît de exacte. Răzbat, apoi, în această discuţie marile probleme care au frămîntat intelectualitatea românească interbelică : necesitatea afirmării României în cultura europeană, invitaţia la creaţie în toate domeniile spiritului, înfrîngerea complexului nostru cultural de inferioritate şi insuflarea curajului de a discuta de la egal la egal cu celelalte culturi, concentrarea şi canalizarea energiilor creatoare româneşti în scopul edificării unei culturi vii, reprezentative.

În ordinea interioară a operei lui Mircea Eliade, acest interviu se situează în miezul campaniei sale din anii 1935—1937 pe tema creativităţii româneşti. Într-un anumit sens, putem spune că scriitorul l-a căutat pe Lucian Blaga pentru a-şi confirma ideile (vezi mărturisirile sale din text), îl invocă apoi, ca pe o mare personalitate, să le dea girul, să le exprime cu autoritatea sa.

Este, în fine, una dintre rarele întîlniri dintr-o cultură — materializată într-un text — mărturie de mare forţă penetrantă.

Nicolae Georgescu şi Doina Georgescu

ELIADE despre ELIADE

CONVORBIRI cu LUCIAN BLAGA

de Mircea Eliade

Nu găsesc nimic mai interesant, decît actul creaţiei. Tot ce se leagă de această creaţie omenească — laboratorul, şantierul, masa de scris, atelierul, obiceiurile sau ritualurile creatorului — mă interesează pînă la obsesie. Poate răzbate şi aici străvechea curiozitate a cercetătorului pentru taina de nepătruns a Naturii, uimirea faţă de nesfîrşitele ei forme de creaţie. Căci întocmai cum ne fascinează în Natură misterul acestei zămisliri neodihnite, — mă încîntă în viaţa omului, înainte de toate, eforturile sale creatoare : geniul, munca, deznădejdea, drama creaţiei.

Lucian Blaga locuieşte spre marginea oraşului, la pensiunea Bois Fleury, Riegwed 17. Sînt numai copaci bătrini şi grădini pe aici ; iar la cîteva zeci de metri în spatele casei începe pădurea de brazi care acoperă coastele dealului şi coboară, pînă pe malul Aarei. Din veranda etajului unde se găsesc cele două camere ale familiei Blaga se zăreşte, în dimineţile frumoase, Jungfrau. Privirea se aşază peste acoperişurile roşii ale caselor invadate de grădini. Totul se caţără aici, la Berna : iedera, trandafirii, arbuştii. Şi atunci cînd plantele nu se mai pot înălţa pe ziduri sau pe copaci, bernezii le ridică în glastre cît mai sus. Balcoanele si ferestrele sînt încărcate cu muşcate roşii...

Pe această verandă, cu un asemenea peisaj în faţa ochilor, trebuie să fie destul de greu de scris filosofie. Este însă un admirabil loc de visat, de meditaţie. Şi este, fără, îndoială, locul ideal pentru lecturi.

— Eu însă citesc tot mai puţin de la o vreme, îmi mărturiseşte Lucian Blaga. Aproape că nu mai pot începe o carte fără ca să nu pierd şirul la fiecare pagină, gîndindu-mă la „sistemul" meu. Înainte vreme citeam foarte mult şi în toate direcţiile. Nădăjduiesc că va veni o vreme, după ce voi fi încheiat de gîndit şi scris sistemul meu de filosofie, cînd voi putea din nou ceti pînă la istovire...

Blaga vorbeşte rar, aproape silabisind fiecare cuvînt, şi te priveşte în ochi concentrat — dar ai senzaţia că privirile lui trec peste tine, şi nu o dată te simţi ispitit să întorci capul, să întîlneşti şi tu năluca pe care o ţinteşte el. De altfel, după cum am avut prilejul să mă conving de mai multe ori la Bucureşti, Blaga arareori este bucuros să poarte o conversaţie. Rămîne tăcut în mijlocul celorlalţi, şi tăcerea aceasta se prelungeşte cîteodată tulburătoare...

— Sînt încă la vîrsta care îmi permite oricît de multe şi de variate lecturi — spun eu. Ceea ce poate părea mai grav, păstrez încă cea mai bună idee despre lectură. O socotesc, în orice caz, ca un excelent mijloc de verificare a „bărbăţiei" unui om de cultură, a rezistenţei sale spirituale. Lecturile, ca şi „influenţele", sînt un instrument de selecţie. Cei care nu au destulă vitalitate, şi (au) o foarte aproximativă forţă de creaţie, sucombă „influenţelor", lecturilor, culturilor străine în general. Ceilalţi — şi mă gîndesc la un Cantemir, Hasdeu, la un Eminescu — ies din această probă de foc întăriţi şi personalitatea lor se rotunjeşte biruitoare...

De altfel, ceea ce am spus de nenumărate ori, sînt convins că enciclopedismul şi universalismul sînt notele dominante ale structurii culturii româneşti. Şi sînt bucuros că verific încă o dată această observaţie a mea chiar în cazul dumitale, poet, dramaturg, eseist, filosof. Dar în filo-

Autograf Lucian Blaga

sofie, cîte probleme ai atacat : logica, teoria cunoașterii, teologia, morfologia culturii, metafizica...

— Și vor veni în curînd și alte probleme, adaugă Lucian Blaga. Nu pentru că țin cu orice preț să fiu „universal", cum spui, ci pentru că sistemul meu de filosofie se desfășoară simfonic. Vor fi, probabil, cinci trilogii : după trilogia cunoașterii și a culturii, încheiate și tipărite, vor urma o filosofie a biologiei, una a esteticii și moralei și apoi o metafizică. Ai observat însă că, de pe acum, acord o mare importanță metafizicii, ultimul volum al fiecărei trilogii încercînd o încununare a celorlalte și o valorificare metafizică a problemelor dezbătute.

— Ceea ce admir mai mult în opera d-tale filosofică, îi mărturisesc eu, este curajul creației. Astăzi, cînd filosofii abia îndrăznesc să atace două-trei probleme, d-ta ai curajul de a gîndi asupra tuturor problemelor de filosofie, după ce, în prealabil, te-ai silit să înmulțești chiar numărul acestor probleme, descoperind bunăoară garnitura categoriilor subconștientului.

Este un curaj pe care, de la Hegel, nu l-a mai avut nici un filosof european. Îmi dai voie să spun că eu văd și în această sete de creație a d-tale o trăsătură specifică a culturii românești moderne ? Curajul creației și obsesia universalului alcătuiesc cea mai frumoasă tradiție a romantismului românesc. Iar acum, după Unire, încercăm să intrăm în istoria Europei printr-o valorificare integrală și românească a existenței. Alături de Nae Ionescu, ale cărui universale preocupări și rară vocație metafizică sînt cunoscute tuturor studenților de la 1920 încoace, dumneata înalți cultura românească pe adevăratul său nivel. Vasile Băncilă a avut dreptate dîndu-te ca pildă de „energie românească".

— Vasile Băncilă este cel mai prețios exeget al operei mele filosofice, dintre tineri — spune Lucian Blaga. În general, dacă mă gîndesc la generația tînără, eu nu am de ce mă plînge : mai ales în ultimii ani eforturile mele au fost urmărite cu multă simpatie... Spuneai însă adineauri că ți se pare curajoasă încercarea mea de a clădi un sistem complet în filosofie. Îndrăznesc să adaug că această încercare este, după cîte știu eu, cu totul personală. Nu pot afirma că stăpînesc în întregime istoria filosofiei, pînă în amănunte, însă în tot ce-am cetit n-am găsit nimic asemănător sistemului meu. Subliniez acest lucru pentru că am auzit spunîndu-se, din anumite cercuri, că sistemul meu filosofic nu are nimic original.

— Cred că în acele cercuri nu ești cetit, adaug eu. Lucrurile acestea se întîmplă adesea la noi în țară. Pentru că, dacă ți se poate reproșa ceva deocamdată, este tocmai efortul dumitale neodihnit de a gîndi toate lucrurile de la capăt și de a dobîndi rezultate atît de originale încît adeseori surprind și paralizează.

Bunăoară, nu o dată am auzit oameni spunînd despre lucrările d-tale de filosofie a stilului că nu sînt decît comentarii asupra cărților lui Spengler, Frobenius sau Alois Riegel — deși în Orizont și stil sublinieai de mai multe ori deosebirea dintre acești gînditori și poziția dumitale. Descoperind matca stilistică în conștient, și nu în peisagiu ca Frobenius ; dovedind că fenomenul culturii nu poate fi comparat unui organism autonom care apare aproape parazitar în istorie, înzestrat cu un anumit destin biologic și avînd, deci, o anumită limită de vîrstă — cum afirmă Spengler ; dovedind mai ales că un stil nu e monolitic și că nu poate fi explicat printr-o singură valență — dumneata te deosebești net de acești gînditori contemporani.

— Iar în cartea ce stă să apară la Editura Fundațiilor Regale, Geneza metaforei și sensul culturii, lucrurile acestea sînt din nou lămurite. Sensul pe care îl acord eu „culturii" nu cred că se mai întîlnește la vreun autor.

Pentru mine , cultura este modul specific de a exista al omului în Univers. Este vorba de o mutație ontologică, mutațiune care deosebește pe om de celelalte animale și care e rezultatul eforturilor omului de a-și revela Misterul. Omul singur este creator de cultură, și aceasta datorită trăirii sale întru mister și revelare. Omul, încercînd să-și reveleze misterul în ale cărui dimensiuni singur trăiește, creează cultura. Nu-ți pot rezuma toate concluziile cărții mele Geneza metaforei, dar e destul să-ți spun că eu consider stilul ca a intersecție a două finalități : pe de o parte omul încearcă să-și reveleze misterul, pe de altă parte Marele Anonim prin frînele transcendentale zădărnicește această încercare tocmai pentru a menține echilibrul în Univers și a sili pe om să-și realizeze condiția sa de creator de cultură. Matca stilistică, așa cum o definesc eu, ca o garnitură de categorii abisale, para-corespondente categoriilor conștientului, este frîna transcendentală prin care Marele Anonim se apără împotriva încercărilor omului de a i se substitui, revelînd și creînd misterul...

— Dintr-un fragment publicat într-o revistă, intrerup eu, înțeleg că, oferi o cu totul altă explicație deosebirilor dintre cultură și civilizație, care au dat atît de mult de lucru gînditorilor și istoricilor din ultimii 20 de ani.

— Întocmai. Cultura răspunde existenței umane întru mister și revelare, iar civilizația răspunde existenței întru autoconservare și securitate. Între ele nu există deosebiri de vîrstă biologică ; așa cum crede Spengler cînd afirmă că orice cultură se transformă, îmbătrînind, în

civilizaţie — ci o deosebire profundă de natură ontologică. Creaţia culturală este o plăsmuire a spiritului omenesc de natură metaforică, destinată adică să reveleze un mister prin mijloacele metaforice, şi ca atare poartă constitutiv o pecete stilistică, pentru că eu am dovedit că orice încercare de revelare a misterului se face numai prin matca stilistică. Pe cită vreme civilizaţia este o plăsmuire a spiritului omenesc în ordinea intereselor vitale, a securităţii şi autoconservării, şi nu are intenţia să reveleze un mister. De aceea civilizaţia poate avea o pecete stilistică, dar aceasta este numai un reflex : tot ce omul lucrează pentru confort şi securitatea sa — un plug, o armă, o unealtă — se impregnează prin imitaţie, printr-un soi de mimicry, de semnele unui stil.

— Cunosc în parte capitolul unde ai dezvoltat această teorie, care mi se pare cu totul originală şi bine întemeiată. Ceea ce mă încîntă şi mai mult este importanţa pe care o acorzi finalităţii, problemei teleologice în general.

— Cred că nici unul dintre filosofii contemporani nu se luptă atît de mult cu această problemă supremă, cu întrebarea ultimă : de ce este lumea astfel făcută ? Pentru care scop ? În cărţile mele, şi mai ales în trilogiile care vor urma, nu mă feresc niciodată să încerc dezlegarea acestor întrebări.

— Filosofia, ea însăşi, mi se pare zadarnică dacă nu dezleagă asemenea întrebări ultime, îi mărturisesc eu. Şi dacă dragostea pe care o avem pentru filosofie a început, de la o vreme, să se răcească, este numai datorită acestor întrebări, în faţa cărora cei mai mulţi dintre filosofi şovăiesc. Cred, bunăoară, că nici un filosof n-are dreptul să şovăiască în faţa problemei morţii. Pentru mine, cel puţin, s-au făcut nenumărate greşeli în dezlegarea acestei probleme. Filosofii au atacat problema nemuririi sufletului, ceea ce este cu totul altceva decît problema supravieţuirii post-mortem. Nemurirea presupune mîntuire, beatitudine, autonomie ; supravieţuirea, dimpotrivă, este încă legată de dramă, de destin, şi într-un anume sens chiar de condiţia umană. Observă că aproape toate religiile se luptă cu problema nemuririi sufletului, lăsînd deschisă problema nemuririi pînă la sfîrşitul lumii, adică pînă la ieşirea din veac, la oprirea timpului. În ceea ce mă priveşte, cred că în toate religiile, ca şi în superstiţiile tuturor popoarelor se găsesc urmele unor anumite experienţe străvechi care astăzi, în actuala condiţie mentală a omului, nu mai sînt, în majoritatea lor, accesibile. Dacă teza mea e justă, atunci sîntem îndreptăţiţi să căutăm în istoria religiilor, în folclor şi în etnografie documente, urme de experienţe concrete cu ajutorul cărora să putem ataca dintr-un alt punct de vedere problema morţii, adică a supravieţuirii sufletului, lăsînd deschisă problema nemuririi...

— Cunosc tezele d-tale din studiul Folclorul ca instrument de cunoaştere, răspunde Lucian Blaga. Îţi mărturisesc că încă nu m-am gîndit la problema morţii. Eu meditez problemele filosofiei pe rînd, şi, deşi mă gîndesc — fireşte — la mai multe din ele, nu abandonez o problemă pînă ce nu am dezlegat-o definitiv. Cu toate acestea, ca unul care am trăit toată copilăria la sat, înţeleg foarte bine ce vrei să spui. Moartea, pentru cel de la sat, are o cu totul altă semnificaţie decît pentru orăşeni. Sufletul mortului pleacă să-şi întîlnească fraţii, rudele, prietenii în lumea cealaltă. Este vorba deci de o nouă comunicare a „celor duşi". De aceea nici

Lucian Blaga văzut de Marcel Iancu

durerea în faţa morţii nu este atît de tragică la sat. Îmi amintesc plînsul mamei la moartea unui fecior pe care-l iubea ca ochii din cap. Ei bine, era un plîns liniştit, împăcat...

— Durerea se manifestă aproape totdeauna în rituale, într-o comunitate organică, adaug eu. La sat, şi uneori chiar în mahalalele bucureştene, jalea este mai mult o lamentaţie rituală decît manifestarea durerii disperate, a omului despărţit de fiinţa care i-a fost dragă. Lamentaţie rituală care o fac, după cum ştiţi, şi oamenii străini, bocitoarele. De altfel, întreaga viaţă a omului care participă la o comunitate organică este trăită cu o semnificaţie trans-individuală, simbolic. Cînd un indian mănîncă, el crede că săvîrşeşte un sacrificiu „zeilor trupului". Haina pe care o poartă un melanezian, desenele ei sau forma, comunică celorlalţi starea lui civilă, intenţiile lui, bucuria sau tristeţea lui. Omul nu e niciodată singur într-o asemenea societate organică. De aceea nici moartea nu e atît de năprasnică.

— În cartea mea, Geneza metaforei şi sensul culturii, am dedicat un întreg capitol satului, dezvoltînd tocmai această conştiinţă de care dă dovadă săteanul, că trăieşte în centrul lumii. Geografia în care îşi fixează săteanul locuinţa este o geografie mitologică. Viaţa satului, în întregimea ei, are un sens cosmic totalitar.

— Îmi dai voie să-ţi spun, îl întrerup eu, că în toate culturile autentice locuinţa este concepută ca un „centru al lumii", iar de cele mai multe ori un anumit stîlp este considerat „axa Universului". Vechile oraşe — Babilon, Roma, Ierusalimul, Bangkok etc. — sînt şi ele, în conştiinţa locuitorilor, concepute ca centre ale lumii. Orăşenii au pierdut această conştiinţă, abia

la începutul timpurilor moderne, odată cu revoluția industrială...

— Problema are pentru mine o atracție cu totul specială, continuă Lucian Blaga. Pornind de la o „geografie mitică" în care e situat satul, de la conștiința naivă a săteanului că se află în centrul lumii, am ajuns să descopăr ceea ce numesc „vîrstele adoptive" și prin care îmi explic deosebirile dintre cultura majoră și cultura minoră. „Vîrsta adoptivă" a omului nu are nimic de-a face cu vîrsta reală, biologică. Într-o cultură majoră copiii sînt creatori de istorie și cultură majoră : de exemplu, Ioana d'Arc, Mozart, Rimbaud. Cultura minoră este creația oamenilor care au ca „vîrstă adoptivă" copilăria ; o conștiință naivă, cosmocentrică, fără simțul perenității. Am arătat toate lucrurile acestea, pe larg, în primul capitol al cărții mele. Mi se pare foarte greu de precizat, însă, dacă una din aceste culturi — majoră sau minoră — este superioară celeilalte. Fiecare din ele are calități și defecte care le sînt proprii. Un lucru însă este evident : cultura minoră, creată de oameni de orice vîrstă, dar avînd ca „vîrstă adoptivă" copilăria, nu este o fază preliminarie, o etapă necesară în drum spre „maturitate", spre cultură majoră. Ea este autonomă și poate exista mii de ani de-a rîndul, fără să se transforme — cum cred gînditorii morfologiei organiciste — într-o cultură majoră. Este drept că aceste transformări au loc citeodată, dar ele nu sînt necesare, nici fatale.

— Nimeni nu poate pune la îndoială „autenticitatea" dumitale, românismul [...] îi mărturisesc eu. De aceea, elogiul pe care îl aduci, în atîtea cărți, creației culturale și eforturile pe care le faci de a funda metafizic acest elan creator mi se par nu numai prețioase, dar și absolut necesare pentru a lămuri unele confuzii [...] Opera dumitale, literară și filosofică, este atît de rotunjită și atît de „românească", încît nimeni n-ar avea curajul astăzi să afirme despre dumneata că ești „livresc" și „occidentalizat". Și, cu toate acestea, dumneata definești omul creator de cultură și cel mai mare elogiu pe care îl poți aduce unui om este această forță de creație. Am spus și eu, de nenumărate ori și în felurite chipuri, cam aceleași lucruri. Cuvintele d-tale au însă altă greutate, și de aceea mă bucur știind că ele vor fi primite cu mai multă ușurință.

— S-au făcut și se mai fac încă confuzii în această dezbatere a valorii culturii, răspunde Lucian Blaga. Îndeosebi cei care gîndesc sub influența teoriilor pesimiste ale morfologiei culturii, cei care socotesc cultura ca organism celular care se naște parazitar în istorie, îmbolnăvind pe om — găsesc motive să nu creadă în eficiența creației culturale...

— Mă bucur că întîlnesc în teoriile d-tale aceeași valorificare optimistă a culturii pe care am dobîndit-o și eu pornind de la cu totul alte premise. Cercetînd simbolismul funerar la diferite popoare arhaice și primitive, am observat un lucru semnificativ : simbolismul începe să se organizeze în sistem, în „metafizică", numai cînd se aplică asupra morții și eternității. Cultura începe prin a fi o prelungire a vieții, o promovare a principiilor creatoare și vitale. Nicăieri nu apare oboseala, tristețea sau desperarea omului. Dimpotrivă, dacă se poate vorbi de ceva optimist în viața omului „primitiv", este tocmai acest act al creației de cultură. Departe de a despărți pe om de natură, de a-l izola în mijlocul cosmosului, cultura solidarizează pe om în același timp cu viața și eternitatea...

— Omul nu devine om decît încercînd să-și reveleze Misterul, adică creînd cultură — spune Lucian Blaga. Alt scop mai nobil în viață nu are. Chiar și atunci cînd încearcă să se dezlipească de viață, de istorie și să se „mîntuiască", să trăiască „în absolut" — chiar și atunci creează cultură. Căci filosofiile, religiile, misticile umane, oricît de „absolută" ar fi experiența care le precede, sînt și ele creații culturale, adică au caracter metaforic și participă la o matcă stilistică...

— De aceea, nu văd destinul României decît ca un destin cultural — adaug eu — valorificînd adică existența, „experiența românească", prin creații spirituale. De forța creatoare a neamului nostru nu ne mai putem îndoi. În Spațiul mioritic d-ta ai încercat să găsești matca stilistică a acestor forțe creatoare. Îți mărturisesc că eu sînt impresionat de omogenitatea lingvistică și culturală a culturii populare românești — iar pe de altă parte, de obsesia universalului în cultura cărturărească românească. Mi se pare că realitățile acestea istorice ne indică precis drumul pe care îl va urma cultura română modernă — și pe care îl pot rezuma în două cuvinte : Omul Universal. Românii nu pot crea „fragmentar", nici „specializat", ca în Apus.

— Este foarte explicabil, pentru mine, de ce românii nu pot crea specializîndu-se, spune Lucian Blaga. Cultura românească este o cultură minoră, avînd ca vîrstă adoptivă copilăria. Un copil trăiește cosmocentric. Țăranul de pretutindeni, dar mai ales țăranul român, care se păstrează și astăzi autentic — este un politehnician. El singur e arhitect, plugar, cîntăreț, zidar. Firește, există și la sat o diviziune a muncii, dar ea e infinit mai puțin viguroasă decît la oraș. Viața satului e totalitară și cosmocentrică...

— De aceea, astăzi, cînd Europa occidentală este compusă din culturi majore și participă la „vîrsta adoptivă" a maturității, cred că noi, românii, avem misiunea de a crea un om universal, altul decît cel întrupat de greci sau de Renaștere. Eu văd în „sistemul" d-tale unul dintre semnele care vestesc acest „om universal" românesc...

Domnișoara Isidora Blaga, care a împlinit de curînd 7 ani și îi plac poveștile românești și urșii Bernei, a fost cu noi la grădina zoologică. Sînt foarte mulți copii aici, și cîțiva măgăruși, cîțiva poney cuminți, îi plimbă de jur împrejur pe alei. Isidora Blaga, așteptîndu-și rîndul la poney, încearcă să se împrietenească repede cu o capră pitică. Un soi neobișnuit de capre, mărunte ca jucăriile, blînde, veșnic înfometate.

Îmi amintesc că în trilogia următoare Lucian Blaga va dezvolta filosofia biologică. Știu din alte convorbiri ale noastre cît de mult îl preocupă problemele de biologie și cît a citit în acest domeniu. Îl întreb cînd are timp să cerceteze atîtea domenii, și cum poate lucra atît de spornic.

— De la o vreme, după cum ți-am mărturisit, citesc foarte puțin și numai în directă legătură cu problemele care mă preocupă. Îmi adun sau îmi împrospătez materialul. În biologie, totuși, am citit în ultimii ani destul. Cred că și aici, ca pretutindeni, ochiul nespecialistului e învrednicit să vadă lucruri noi, și mai ales să înțeleagă mai adînc legile vieții... Îți mărturisesc că lucrez foarte greu. Redactez de obicei dimineața, între 8—10, înainte de a porni la slujbă.

Prima redacţiune suferă însă transformări radicale. Sînt ispitit totdeauna să concentrez prea mult gîndirea, să o reduc aproape la formule. De aceea revin de mai multe ori asupra manuscrisului, corectez, adaug, amplific. În cele din urmă, îl dictez pagină cu pagină, pieptănîndu-l încă o dată. Pe copia astfel transcrisă fac ultimele revizuiri înainte de a-l da la tipar. Asta nu înseamnă, fireşte, că nu mai revin în şpalturi, sau cîteodată chiar în pagină.

— Lucrez greu, continuă Lucian Blaga, şi de aceea mă felicit de cei şase ani de gazetărie la Patria şi la Cuvîntul, în care am învăţat să scriu zi de zi, cu sau fără „inspiraţie". Cred şi eu că gazetăria e de mare folos pentru un scriitor. Într-un anumit sens, e folositoare chiar şi gînditorului, căci îl dezbară de superstiţiile termenilor tehnici, îl învaţă să scrie curgător, pe înţeles, îl hotărăşte să-şi exprime gîndul într-o formă frumoasă, aşa cum făceau filosofii din alte vremuri.

— În afară de forma fascinantă a scrierilor d-tale filosofice, îi spun eu, mă încîntă mult „autonomia" cărţilor d-tale ; fără note, fără trimiteri erudite, fără citate. Doar dacă din loc în loc se întîlnesc numele cîtorva gînditori contemporani. Aşa cum sînt scrise cam toate marile cărţi de filosofie.

— Pentru mine, spune Lucian Blaga, filosofia este înainte de toate o necesitate organică, vitală. Gîndesc pentru că nu pot face altfel. Şi aşa am fost întotdeauna. În copilărie eram foarte religios. Petreceam ceasuri întregi în rugăciuni spunînd Tatăl Nostru. În afară de rugăciune nu iubeam altceva decît jocul... De altfel, un amănunt semnificativ : eu n-am vorbit pînă la 4 ani. Părinţii m-au dus la doctori, înspăimîntaţi, socotindu-mă mut. Într-o seară, mama m-a luat deoparte şi a început să-mi vorbească prieteneşte : „Nu ţi-e ruşine ţie, băiat mare, să nu vorbeşti ? Vrei să ne faci de rîsul oamenilor din sat ? Nu vezi că toţi copiii de vîrsta ta vorbesc de un an şi mai bine ?". Înţelegeam tot ce-mi spunea mama, dar nici în seara aceea n-am vorbit. De-abia a doua zi am început deodată să vorbesc, dar mi-era atît de ruşine încît ţineam mîna streaşină la ochi...

— În dimineaţa aceasta soarele răzbate şi prin aceşti copaci bătrîni, crescuţi aproape fără vîrstă pe terasa zidului cetăţii vechi. Pe aici se plimba Maria Rilke, pe una din aceste bănci se odihnea el cu privirile deasupra oraşului.

— Era locul favorit, de plimbare şi de meditaţie al lui Rilke — spune Lucian Blaga. Şi tot aici venea prietenul meu, Marti, scriitor elveţian, care a murit acum cîţiva ani. Apartamentul lui e chiar deasupra zidurilor, acolo...

Îmi arată una din acele case din secolul XIV—XV, aşa cum s-au păstrat sumedenie în Berna. Odată am urcat chiar cu toţii scările ce duceau la apartamentul lui Marti. Treptele de lemn lustruit, curate, îşi purtau cu vrednicie secolele...

— Cît e de puternică tradiţia elveţiană, îmi spune Blaga. Am fost odată invitatul unui prieten de-al meu la ţară, în satul lui. M-a dus la primărie şi mi-a arătat stemele familiilor din sat. Mi-a mărturisit cu mîndrie că stema familiei sale este din secolul al XII-lea. Ţăranii aceştia elveţieni au uneori un trecut mai cert ca multe familii aristocratice europene. Şi cu toate acestea, au rămas la ţară opt veacuri, în acelaşi loc, şi feciorii au continuat munca părinţilor fără ispita evadării...

Puţini cărturari români cunosc şi înţeleg mai

Bust de Romul Ladea

bine satul ca Lucian Blaga. Are şi acum nostalgia unei ferme la ţară, unde să se poată retrage şi să-şi trăiască viaţa aşa cum o înţelege el. Unul din cele dintîi lucruri pe care mi le-a arătat la Berna a fost o fermă din vecinătate, o adevărată industrie casnică elveţiană, cu grajduri mari în care se găsesc şi prinzătoare de muşte, ca să nu sufere prea mult vacile. Aici vine deseori Lucian Blaga, cu Isidora, şi priveşte cum se mulg vacile. Doamna Blaga are pentru amîndoi aceeaşi surîzătoare înţelegere...

— Cum ai ajuns, totuşi, să faci filosofie ? — îl întreb eu.

— În clasa I de liceu am încetat de a mai crede în Dumnezeu. De unde în copilărie fusesem nefiresc de religios, pe la 10—11 ani am ajuns ateist. Am strîns într-o zi copiii cu care mă împrietenisem şi le-am mărturisit descoperirea mea : Dumnezeu nu există ! Apoi, în clasa a III-a de liceu, am citit operele filosofice ale lui Vasile Conta. Tatăl meu, deşi preot de sat, avea o bogată bibliotecă germană, dar prea puţine cărţi de filosofie. Dar mai tîrziu, pe la sfîrşitul liceului, un student întors în vacanţă mi-a pus în mînă operele lui Swanny Vivekananda în traducere nemţească. Scrierile acestea au avut asupra adolescenţei mele o mare influenţă. Pot spune că am ieşit din pozitivism prin lectura lui Vivekananda.

Căci, după Conta, cetisem foarte multe cărţi de pseudo-filosofie pozitivistă. Cred că în aceeaşi perioadă am scris şi cele dintîi poezii, influenţate întru totul de Octavian Goga, poetul cel mai de seamă şi cel mai mare, la modă pe atunci. N-am mai scris apoi versuri foarte multă vreme.

Am descoperit poezia abia tîrziu în viaţă... Dar şi versurile le scriu tot atît de greu ca şi proza filosofică. La toamnă am să public în Gîndirea un ciclu mare, de 15 poezii.

— Iar romanul ?! — îl întrerup eu, amintindu-mi că acum doi ani Lucian Blaga mi-a mărturisit gîndul lui de a scrie epică.

— Acela mai tîrziu, după ce voi fi încheiat „sistemul". Sînt încă prea tînăr pentru roman.

„Vremea", 22 august 1937, p. 10—11

OM ÎN VIS

Nicolae Velea a fost un om blînd, dar care, din timiditate, putea să fie de o ironie necruțătoare. Unele din „judecățile“ lui erau adevărate masacre, dezvăluindu-i „inculpatului“ adevăruri pe care altfel acesta nu le-ar fi recunoscut niciodată. Dintre aceștia, numai dintre aceștia, s-au ales cei puțini care nu l-au iubit. Neplăcîndu-le omul, care avea ciudatul obicei de a le dezgropa trădările și slăbiciunile, nu le plăcea nici opera. De aici începe legenda scriitorului incomplet care ar fi fost Nicolae Velea. Un neadevăr sortit să dispară odată cu cei care l-au inventat și spus după colțuri. Pentru că, atîta cît a putut să scrie, Nicolae Velea a scris. Că n-a scris cît am fi vrut noi, admiratorii sau detractorii lui, aceasta n-are nici un fel de importanță, posteritatea judecîndu-i opera și nu dorințele noastre adevărate, ori ipocrite.

Ca autor de povestiri mie cel puțin mi se pare să nu fi fost întrecut în literatura postbelică. Stîngaci în relațiile literare, n-a

Strada Mozart, nr. 2, august 1967

Cu fiul său, Andrei, la Neptun (1979)

În anii debutului (sus) ● Cu soția, în parcul Herăstrău, august, 1967 (jos)

beneficiat de difuzări precum alții. Era mereu judecat (la rîndul său) omul, cu slăbiciunile lui, și nu opera. Să-l fi durut? Sigur că da, pentru că își cunoștea valoarea. Se mîngîia cu gîndul că asta li se întîmplase și altor scriitori, care nu știuseră să-și alcătuiască o imagine publică favorabilă. Nicolae Velea ar fi meritat demult o monografie. N-a avut cît a trăit, dar o va avea, nu? Rămîne ca o datorie a criticii de acum și de mîine să o facă. Uneori beneficiază de monografii scriitori care nu au alt „merit" decît pe acela că sînt foarte puțin cunoscuți. Alteori sînt priviți ca scriitori autori involuntari de literatură. Și iată, Nicolae Velea și alții nu numai că nu se bucură de comentariile critice pe care le-ar fi binemeritat, ba chiar sînt ignorați în „listele" sau clasamentele literare care apar în reviste cu ocazia unor cronici și recenzii.

Nicolae Velea a fost nu numai blînd, ci și modest. El a crezut că el poate fi singurul responsabil de destinul său literar, ignorînd mica și marea publicitate. El nu a vrut decît să fie iubit cu duioșie de semenii săi. Nu a vrut decît să nu fie lăsat singur și totuși o singură dată a fost lăsat singur. Fără nimeni în jur, în întuneric. De atunci nu mai este decît în visele noastre. Și în cărțile lui.

Iulian Neacșu

Cu soția, în aprilie 1968 (stînga, sus) ● Împreună cu cei doi nepoți ai săi, la Tigveni, în august 1983 (stînga, jos) ● În grădina casei părintești (sus) ● Nicolae și Lala Velea alături de Stela Neagu, în Dobrogea, 1965

Ligia Macovei : „Hyperion"

TUDOR ARGHEZI

Ţie

Ceahlăul e statuia ta...
Luceafărul te aştepta
De veacuri vechi, mai multe sute,
Piscul în creştet, cald, să ţi-l sărute,
S-a întîlnit adîncul cu înaltul
Şi nu mai scăpărase din piatra ţării altul.
Fusese noapte-n cerul aşternut
Pîn-ai primit botezul de sărut.
Singură luna, sfînta, v-a văzut,
Fecioara scumpă de tristeţi şi jale
De peste toate dragostele tale.

Eşti al pămîntului tu, Doamne, dintre lunci,
Ori ai rămas în ceruri ostatec de atunci ?

NICOLAE LABIŞ

Singular şi plural

. . . .

Într-un tomnatic miez de noapte cu furtuni
Cînd ascultam neliniştit la geam
Cum brazii cad bufnindu-se-n păduri
Într-un tomnatic miez de noapte cu furtuni
Nervos eu am deschis o carte galbenă
Şi-am început să o citesc fără să ştiu.
S-au contopit de-odată tropotele ploii
Şi bufnetul copacilor căzuţi
În răpăit de tobe,
În dangăt de gong,
Şi am văzut în faţa mea cum se arată
Bărbatul scund şi îndesat
Purtînd un cap frumos pe umerii puternici,
Cu buze voluptuoase, netezite de pocal,
Cu ochii plini de-o-nflăcărare tristă,
Cu fruntea ca o boltă de templu uriaş.
Între noi doi plutea un fum albastru
Iar pletele îi fluturau ameţitor,
Şi-a început să-mi povestească despre sine...
Dar ochii săi se dilatau, imenşi,
Şi-n unda lor au început să joace
Dumbrăvile cu tei tremurători,
Adîncii codri cu copacii vii
Prin care răsuna ca un descîntec
Nocturna cavalcadă-a lui Arald,
Poienile cu flori albastre-n lună
Şi luna răsucită în vîltori ;
Apoi deodată am văzut un chip
Cu părul blond şi braţe diafane
Aşa cum ar fi fost Melancolia
Pe cînd umbla-ntrupată pe pămînt.
Şi cum afară tropotele ploii
Şi bufnetul copacilor căzuţi
Se contopeau cu răpăit de tobe,
În dangăte de gong,
Eu am văzut în ochii largi profetul
Ce tună strigăt de nemulţumire,
Am mai văzut oraşe-acoperite
Cu mantii mari de flăcări fîlfîind,
Mulţimi învîrtejite ce se-agită,
Iar peste toate, zîmbetul amar
Al bunului profet dezamăgit.
Era acolo-ntregul univers
Cu sori bubuitori, cu astre stinse,
Cu fluvii, cu oraşe şi păşuni,
Cu dragoste mereu reînnoită,
Cu mine şi cu dînsul, mai ales.
Între noi doi plutea un fum albastru
Iar pletele îi fluturau ameţitor...
Şi el era adevărata poezie
Şi el era mai mult decît atît.

1955.

Inima inimei
noastre,
Eminescu!

Nichita Stănescu
1982

Intîlniri
MEMORABILE

CAMIL PETRESCU

Niciodată, aproape, în evocarea personalităţilor memorabile pe care am avut fericitul prilej să le întîlnesc, cu care am avut excepţionalul noroc de a sta de vorbă, n-am simţit, ca la eroul însemnărilor prezente, Camil Petrescu, nevoia lăuntrică de a-mi confrunta propriile amintiri şi impresii — care n-au pălit odată cu trecerea anilor — cu cele ale altor scriitori sau nescriitori ce l-au cunoscut pe autorul „Patului lui Procust". Şi aceasta nu — cum spuneam — dintr-un flou al rememorării, ci din faptul că însăşi personalitatea evocată îmi scapă adesea printre degete, avînd atîtea faţete încît trecerea anilor îi sporeşte complexitatea, o face mai stranie.

Gîndindu-mă deseori la Camil Petrescu — cu respectul şi deferenţa pe care mi-o impuneau distanţa în vîrstă, faptul că el era un scriitor consacrat, una dintre ilustrele figuri ale literaturii contemporane, iar eu un tînăr ucenic într-ale gazetăriei, pe care conducerea de atunci a „Scînteii" îl numise ca pe un fel de sol permanent pe lîngă marele „om între oameni", ce devenise un colaborator destul de fervent al ziarului — îmi vin în minte cuvintele pe care el însuşi le aşternuse în necrologul zguduitor scris la moartea bunului şi luminosului său prieten de-o viaţă, Mihail Sebastian : „...Totul e neliniştitor şi tulbure în jurul fiinţei acestui scriitor, care s-a dorit, nu o dată, înainte de toate lucid şi simplu".

Fiecare vizită pe care i-o făceam — la început în apartamentul nu prea confortabil de pe strada Brezoianu („e mult zgomot pe-aici şi nu se prea poate lucra în voie, căci chiar şi un articol tot muncă de creaţie este, să ştii de la mine" — mi se plîngea uneori, dar pe un ton glumeţ, căci ceea ce-i displăcea în ruptul capului era să se văicărească), iar mai tîrziu în vila sobră şi cu adevărat calmă, pe care şi-a cumpărat-o, „din sudoarea frunţii", cum zicea cu mîndrie, pe calea Dorobanţi, în aleea care astăzi, firesc, îi poartă numele — nu se limita, de obicei, la articolul pentru care venisem, ci se transforma adesea în adevărate jerbe de artificii lansate de stăpînul casei pe cele mai diferite teme.

Puternic mi s-a părut contrastul dintre chipul uşor jucăuş, niţel pus pe şotii, şi privirea ochilor adînci, parcă fără margini, străbătuţi de furtuni tulburătoare, de întrebări mereu iscoditoare, de răspunsuri vagi, neliniştite şi neliniştitoare. Dacă la Mihail Sebastian vedea, ca trăsătură definitorie, luciditatea, la el ceea ce te izbea continuu era căutarea. Fiecare lucru pe care mi l-a spus, în clipele cînd am avut privilegiul să-i fiu în preajmă, nu avea nimic din morga ţepoasă a adevărurilor peremptorii, gata mestecate, ci păreau mai curînd rodul unei torturi interioare aflate în curs de desfăşurare, unei opintiri dureroase, fără leac, izbucnite abia atunci în maşinăria gîndirii lăuntrice.

Era investit de şefii mei de atunci de la „Scînteia" cu suprema graţie de a-şi putea revedea articolele în şpalt şi chiar de a nu fi de

Împreună cu actorul Gabriel Dănciulescu la premiera piesei „Bălcescu"

acord cu modificările pe care unii ori alții dintre cei de „sus" le introduceau în ele (de aceastä grație se bucurau foarte puțini : în orice caz, Sadoveanu, pe urmă Arghezi, după „reabilitare" ; în timp ce lui Zaharia Stancu, Aurel Baranga, Eusebiu Camilar, Cicerone Theodorescu etc. li se făceau schimbări în materiale — uneori chiar de esență — fără ca aceștia să aibă măcar pretenția elementară de a fi încunoștiințați, lui Camil Petrescu nu cutezau „mai marii" de pe vremea aceea decît să-i facă propuneri, pe care putea să le accepte sau să le respingă ; iar nu o dată Camil Petrescu le respingea, dar niciodată din capricii, ci totdeauna cu argumente solide, temeinice, irefutabile).

întîmplare îmi relevă, peste timp, capacitatea sa de a vedea, dincolo de împrejurările conjuncturale, realități politico-sociale ce scăpau tocmai acelora ce erau, pe atunci, îndrituiți cel mai mult să le vadă. O dată, cînd i-am transmis cerința de a face o modificare menită — în ochii celor ce formulaseră pretenția — să sublinieze mai ascuțit o anume realizare, pe care ei o socoteau capitală, a noului regim, Camil și-a ieșit din fire (în pofida comportării sale temperamentale, își ținea sub control izbucnirile și nu exploda decît arareori, probabil cînd se simțea prea greu „călcat pe bătături") : „Cum de nu înțeleg șefii dumitale că, dacă aș scrie la fel ca ei, n-aș mai fi Camil Petrescu ? Că valoarea faptului că am aderat integral la noile realități constă tocmai în exprimarea personală a aderenței mele ? Că eu nu sînt articlierul de fond al ziarului, ci scriitorul care dă glas scriitoricește, adică pe limba și în modalitatea lui specifice, acestor înfăptuiri pe care le consider, desigur, epocale ?".

Cîte un nou fapt se desprinde din noianul de întîmplări trăite în acei ani sub înrîurirea copleșitoare a spiritului său, ce știa să fie cînd corosiv, cînd persuasiv, potrivit împrejurărilor și oamenilor cu care discuta. Iată discuția desfășurată, prin 1949, în cabinetul consiliului de lectură al Teatrului Național, despre montarea piesei „Bălcescu", a cărei premieră era nu departe. Ce se întîmplase ? Gelos, ca întotdeauna, pe fiecare cuvînt așternut de el pe hîrtie, Camil — ce-și asumase și regia spectacolului, vrînd să pună în practică unele dintre teoriile vehiculate în faimoasele sale lucrări „Modalitatea estetică a teatrului" și „Modalitatea artistică a teatrului", apărută, din păcate, postum — realizase un spectacol-mamut, care ar fi trebuit să dureze vreo șase ore, depășind, prin lipsa unor acțiuni scenice viguroase și de mare dramatism, capacitatea de rezistență a spectatorului obișnuit. S-a făcut propunerea — pe care realitatea ulterioară a spectacolului a dovedit-o pe deplin judicioasă — ca Sică Alexandrescu, cu marea lui experiență de bătrîn „lup de scenă", să-i dea un ajutor colegial spre a

reduce spectacolul la cel mult trei ore — trei ore și jumătate. Ceea ce s-a acceptat (de voie-de nevoie) chiar și de către autor, trecîndu-se imediat la transpunerea în faptă. Dar nu aceasta prezintă cea mai mare importanță (deși cred că și din întîmplarea relatată reiese elocvent că autorul lui „Danton" își datora foarte mult din faima de om irascibil demnității, adesea dusă pînă la o încăpățînare ce inspira respect, cu care își apăra fiecare literă a creației).

Semnificativ pentru raporturile sale cu „potentații zilei" în materie de cultură — prezenți în păr la această discuție — mi se pare însă altceva. La un moment dat, Camil a aruncat în dezbatere cuvîntul „noocrație", dorind să sublinieze că între aceasta și reala democrație, adică între puterea de concepție a intelectualilor și forța ziditoare a poporului nu există nici o contradicție antagonică, una completînd-o armonios pe cealaltă. În acea clipă, printre cei de față, unii au azvîrlit priviri nedumerite (era neîndoielnic că alde P.Ț. sau M.N. nu numai că nu cunoșteau tîlcul cuvîntului respectiv, dar, mai mult ca sigur, nici nu-l auziseră în vreo împrejurare), în timp ce alții, care-l știau după ureche, făceau spume la gură numai la auzul lui. Printre ei — îmi amintesc ca și azi — Mihai Roller s-a dezlănțuit într-o filipică plină de un absurd patetism împotriva acelora care văd „cu ochelari de cal" în intelectuali adevăratul motor al istoriei, ignorînd în această privință rolul clasei muncitoare și căutînd neapărat „să-i rupă pe intelectuali de masele populare", „să-i ridice artificial deasupra maselor, care sînt adevăratele și unicele făuritoare ale istoriei".

șteptam cu nerăbdare reacția autorului piesei (cred că și alții dintre cei de față erau în așteptare, crezînd că, îndată, Camil Petrescu va declanșa un scandal și un tărăboi spectaculos, căci eram doar la teatru, nu-i așa). Numai că și-au greșit socotelile (mărturisesc, fără a face o pledoarie „pro domo", că eu aveam presimțirea unei asemenea turnuri ce echivala cu o superbă surpriză). Cu un calm angelic, zîmbind fermecător cu toți porii feții (doar cu o sclipire iritată în adîncul ochilor albaștri), autorul „Bălcescului" a început să-i explice lui Roller — care se credea, și era socotit, în „cercuri sus-puse", marele istoric al epocii — cum se prezenta situația exactă a claselor și păturilor sociale în timpul revoluției de la 1848, ce spunea însuși Bălcescu în faimoasa sa lucrare „Problema economică în principatele danubiene", toate acestea fiind împănate cu cifre și date ce îl lăsară pe „marele istoric" literalmente cu gura căscată. Era, vădit, învins într-o bătălie pe care o considera dinainte cîștigată.

Uimitor — și încărcat de sens — mi s-a părut însă și altceva : faptul că ilustrul scriitor, una dintre mîndriile literaturii române contemporane, deși biruitor pe tărîmul argumentelor, realităților, ideilor, a fost nevoit, totuși, să cedeze în fața presiunii celor din jur. Dar însăși „cedarea" a fost de un fel deosebit : n-a acceptat să adauge nici o replică dintre cele cerute imperativ de către preopinenți „spre a accentua rolul clasei muncitoare" (în condiții cînd, cum arătase mai înainte, apăsat și documentat, Camil Petrescu, nici nu se putea vorbi încă de o clasă muncitoare organizată în Țările Române, ci doar de meseriașii ce alcătuiau embrionul pe baza căruia se va constitui în deceniile următoare muncitorimea), ci el însuși simțea că spectacolul e prea stufos, în forma de atunci, dar și pentru că voia să fie prezent, printr-un personaj exponențial, într-o perioadă cînd unii creatori fuseseră reduși la tăcere (vezi cazul Arghezi), iar alții se țineau într-o expectativă căreia el — care socotea revoluția socialistă o eliberare neîndoielnică a intelectualilor de multe servituți — nu-i vedea vreun sens.

Tocmai aminteam despre documentarea sa aproape exhaustivă cu care l-a zdrobit pe temutul „istoric". N-a fost singura dată cînd m-a impresionat cu această scrupuloasă documentare. Mă găseam, prin 1955, în noua lui casă, vilișoara de care era atît de mîndru în actuala „alee Camil Petrescu". Totul era aranjat, pus la punct, mobilat cu gust și sobrietate, dar un singur colț era într-o captivantă dezordine : acela unde lucra el, într-un soi de nișă de la parter, semănînd mai curînd a chilie călugărească, dacă n-ar fi fost tavanul mai înalt, cu

SUFLETE TARI
DRAMA ÎN TREI ACTE

Autograf Camil Petrescu
pentru Mihail Sorbul

o bogată derulare de ştucaturi vădind gustul îndoielnic al proprietarilor de odinioară ai casei. Era vizibil că aici, în colţul acesta, nimeni nu umblase încă, deoarece noul stăpîn voise, cu o grabă copilărească, atît de caracteristică felului său de a fi, să se apuce neîntîrziat de treabă.

De îndată ce am intrat în încăpătorul „living" de la parter, din nişă, de după un morman înalt de colecţii îngălbenite de ziare, de după un vraf impunător de tomuri scorojite, a apărut, ca o ciudată divinitate a literei tipărite, capul rotund, cu ochii de un albastru apos şi adînc (pe lîngă surzirea progresivă — purta un aparat acustic, adus cu mare greutate de organismele de resort, căci pe vremea aceea în întreaga lume erau puţine, tocmai de peste mări şi ţări — noi, cei apropiaţi, sesizasem şi o tot mai acută miopie, pe care însă nu şi-o voia recunoscută, nu ştiu de ce, poate din cochetărie, deoarece nu purta ochelari, preferind să citească literele puchinoase ale vechilor publicaţii cu o lupă). Mi-a surîs larg, ca după o şotie reuşită, iar apoi mi-a arătat toate acele vrafuri şi mormane etalate pretutindeni : „Iată, asta e numai o parte din documentarea la care am recurs pentru „Un om între oameni !". Restul e la Academie !".

mensul travaliu, cu adevărat de Sisif, pe care l-a depus pentru romanul său despre revoluţionarii paşoptişti s-a dezvăluit de-abia cînd, prin grija lui Alexandru Bojin, s-au tipărit numeroasele caiete în care îşi aduna rodul atît de bogatelor şi diverselor lecturi : găsim aici date despre preţuri şi monede, despre arhitectura şi muzica vremii, despre expresivele tablouri de gen, studiate cu de-amănuntul, despre rolul funcţionarilor de diferite grade în mecanismul fanariot. Dar nu numai „Un om între oameni" i-a solicitat un asemenea efort suprauman. Consultînd bibliografia folosită pentru „Modalitatea artistică a teatrului" ai, pur şi simplu, o senzaţie de vertij. Nu întîmplător, aşa cum reiese şi din răscolitorul — prin masivitate şi noutate — manuscris filosofic de la Vatican, comentat atît de penetrant de C. Noica, se spunea cu privire la Camil Petrescu că este unul dintre cei mai culţi, mai erudiţi, mai cuprinzători scriitori ai literaturii noastre.

Bogăţia şi profunzimea cunoştinţelor nu l-au transformat însă niciodată într-un ins distant şi scorţos. Să nu uităm că acelaşi profund filosof şi tulburător romancier a fost în stare să scrie, doar pentru bucuria copilului său (şi, de atunci, pentru bucuria a milioane de alţi mici şi pasionaţi admiratori) acea „microepopee" în versuri intitulată atît de inventiv-copilăreşte „Papuciada". Să-l fi ascultat pe el însuşi recitînd fragmente din „Papuciada" ! Mi s-a oferit un astfel de prilej şi vă pot spune că era un adevărat regal !

Formidabile, de neuitat, erau conversaţiile cu Camil Petrescu. De fiecare dată cînd îmi amintesc frînturi din ele, nu le pot asemui decît cu acea tehnică de scriere a romanului pe care el însuşi a descris-o în numeroase interviuri, precum şi în convorbirile cu prietenul său... constant numit atît de potrivit : Constant Ionescu. O tehnică arborescentă !

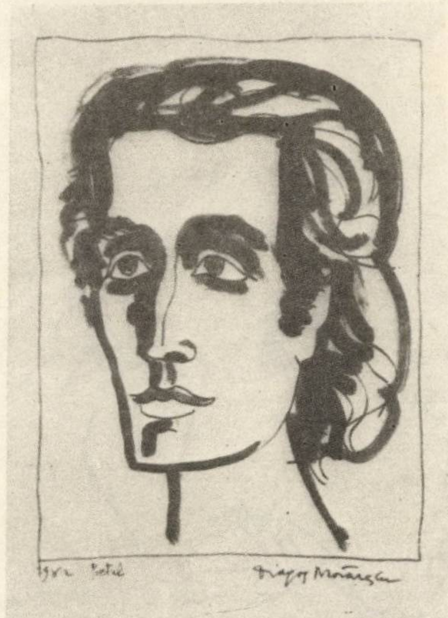
O asemenea conversaţie, bunăoară, a pornit de la împovărătoarea sarcină de a-i solicita nişte modificări la un articol, pentru a ajunge — nu mai ştiu prin ce asociaţie bizară de idei — la fotbal. Fără a clipi din ochi, fără a arăta prin nimic că ia lucrurile în glumă, s-a declarat „cel mai mare specialist în fotbal din întreaga presă şi literatura românească", amintindu-mi şi de faptul că, înainte de război, a scris pe teme de fotbal, destul de des, în „Gazeta sporturilor", deţinînd într-o vreme şi o rubrică permanentă (zilele trecute mă gîndeam că, în prezent, orice publicaţie, literară sau nu, ar fi fost bucuroasă să-i pună la dispoziţie o asemenea rubrică).

Parcă fără nici o tranziţie — deşi una exista, dar lăuntrică, enigmatică — a trecut la probleme militare, declarînd, tot fără a clipi, că „a fost şi este cel mai bun cronicar militar din presa şi literatura noastră". A început, pe loc, să-mi dezvolte strategii şi tactici din Clausewitz şi alţi teoreticieni militari, cu o competenţă, într-adevăr, uluitoare. Acum cîteva luni, avînd prilejul să răsfoiesc nişte numere din „Revista Fundaţiilor", perioada anilor 1939—1940, am găsit, spre marea mea surpriză, cu adevărat, largi, exhaustive cronici ale desfăşurării războiului semnate nu de altcineva decît de Camil Petrescu în persoană.

...Era febril, era neliniştit, era efervescent în acei ultimi ani cînd l-am văzut (iarna grea 1953—54, cu viscolele şi înzăpezirile ei grozave, îl marcase puternic). Avea în adîncul fiinţei sale tot ceea ce el însuşi sesizase la Bălcescu în primul caiet de însemnări paşoptiste publicat postum de Al. Bojin : „Bălcescu era pătruns în toată fiinţa lui de gîndul că nu mai are decît cîţiva ani de trăit, dar apropierea morţii, în loc să-l abată, să-l facă să se prăbuşească în el însuşi, stîrnea în el o fierbere, o sete de realizare grabnică, dorinţa arzătoare de a folosi la maximum aceşti ani rămaşi în realizări care erau menite să compenseze calitativ puţinătatea materială".

Victor Bârlădeanu

OMAGIU

MARIN SORESCU

Trebuiau să poarte un nume

Eminescu n-a existat.
A existat numai o ţară frumoasă
La o margine de mare
Unde valurile fac noduri albe
Ca o barbă nepieptănată de crai,
Şi nişte ape ca nişte copaci curgători
În care luna îşi avea cuibar rotit.

Şi, mai ales, au existat nişte oameni simpli
Pe care-i chema : Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare,
Sau mai simplu : ciobani şi plugari,
Cărora le plăcea să spună
Seara în jurul focului poezii —
„Mioriţa" şi „Luceafărul" şi „Scrisoarea a III-a".

Dar fiindcă auzeau mereu
Lătrînd la stîna lor cîinii,
Plecau să se bată cu tătarii
Si cu avarii şi cu hunii şi cu leşii
Şi cu turcii.

În timpul care le rămînea liber
Între două primejdii,
Aceşti oameni făceau din fluierele lor
Jgheaburi
Pentru lacrimile pietrelor înduioşate,
De curgeau doinele la vale
Pe toţi munţii Moldovei şi ai Munteniei
Şi ai Ţării Bîrsei şi ai Ţării Vrancei
Şi ai altor ţări româneşti.

Au mai existat şi nişte codri adînci
Si un tînăr care vorbea cu ei,
Întrebîndu-i, ce se tot leagănă fără vînt ?

Acest tînăr cu ochi mari,
Cît istoria noastră,
Trecea bătut de gînduri
Din cartea cirilică în cartea vieţii,
Tot numărînd plopii luminii, ai dreptăţii, ai iubirii
Care îi ieşeau mereu fără soţ.

Au mai existat şi nişte tei,
Si cei doi îndrăgostiţi
Care ştiau să le troienească toată floarea
într-un sărut.
Si nişte păsări ori nişte nouri
Care tot colindau pe deasupra lor
Ca lungi şi mişcătoare şesuri.

Şi pentru că toate acestea
Trebuiau să poarte un nume,
Li s-a spus
Eminescu.

1964.

ADRIAN PĂUNESCU

Poetul şi dragostea

Lui Eminescu

Dragostea lui suia din depărtări de timp,
Amestecînd în apa mării, faruri, turle, chipuri,
În vîrful fluxului ducînd un nimb
Rostogolit fierbinte pe nisipuri.

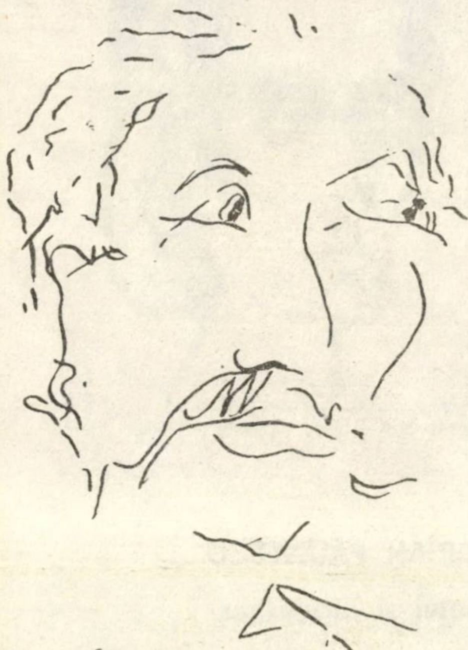
Dragostea lui venea de la surîsul tragic al lui Decebal
Şi de la primele familii româneşti.
Din adîncimi de codru mineral
Din mari chemări şi deznădejdi.

Dragostea lui călătorea din şiruri de părinţi
Şi deopotrivă din ciudatul relief
Al norilor de ghiaţă şi-al norilor fierbinţi
Care dansau pe fruntea unui ev.

Dragostea lui mărşăluia năpraznic prin natură
Încă din vremea lavelor aburitoare.
El i-a fost numai inimă şi gură
Şi pur ochian spre ziua viitoare.

Dragostea lui cît peşterile de adîncă
Dragostea lui înaltă ca munţii arşi de astre,
Dragostea lui care mai doare încă,
Dragostea lui călătorind albastru peste vremea lungă
Şi peste toţi bărbaţii ţării noastre.

1964.

NICHITA STĂNESCU

Către Eminescu

Înfășurat în frunze golul acestui aer ars,
în care-ai stat înalt și sumbru totodată,
îl țin, să nu se piardă, strîns la piept
cum ții mulajele-adîncite-n piatră.

Poate-am să bat monedă-n el, cu chipul tău,
ca pe un ipsos palid, amintirea
poate-am s-o torn pe-aceste reci versuri
și am să-i dau privirea mea, gîndirea.

Înfășurat în frunze golul acestui aer ars,
Îl port oricum, alături, și dorm cu el la gît
și visurile nopții cu schimbătoare flambe
le pun să-l populeze, să-i țină de urît.

Și nici la vama zilei cînd cresc pe cer lumini
nu mi-l despart de mine, ci în lente
mișcări ale gîndirii, îl umplu și-l desferec
anatomii ciudate, de foste sentimente.

EMIL BOTTA

Ipotești

Odată și odată
buciumul tău va suna,
Viețile noastre, ca fulguiri,
s-or cutremura.

Odată și odată
umbră vom fi.
Viețile noastre, în stelele clare,
s-or oglindi.

Si nu ne ierta !
Cum nici noi nu iertăm
greșiților noștri
după Cartea ta.

Și ne mîntuiește de cel rău
în numele Tatălui, al Fiului,
al Neamului tău.

1970.

A. I. ZĂINESCU

Eminescu într-o statuie

Printr-o stîncă, venind ! — și
oprindu-se-acolo ;
Eu așa mi-l închipui : venind, și-n afară,
Cu umerii vii răzbătînd, de pe umeri
Valuri de imnuri hieratic ar curge

Și un tei înflorind, lîngă inimă,
S-ar naște continuu din stîncă, din soare,
Trezind cu solemne mișcări demiurge
Izvoare solemne și cugetătoare,
Căci sînt o lege a noastră duioasă poeții

Și o aspră virtute-a mulțimii sînt ei,
Tineri bărbați ce nu mai au vreme să noară,
Deși zilnic cei morți încă mor ; devin rude
Frați și nepoți de demult, rădăcini depărtate
Și adînc început de păduri, frunze reci
care nu-și mai cunosc niciodată copacii,
Ape ce curg și nu-ntreabă nimic ;

Însă marii bărbați nu au vreme să moară
Și lucrul acesta nu poate fi spus
Decît într-o stîncă, frumos, doar o dată,
Într-o clipă de bronz, fericită,
Cu o daltă ca un cuvînt, inspirată,
Și o febră de cîntec
Din mii de rapsozi moștenită.

1967.

Complotul FEVRUARIŞTILOR

„Au căzut domni prin rebeliune făţişă a poporului sau a armatei, au căzut prin amicii lor făţarnici ; nici un Domn român, absolut nici unul n-a căzut prin trădarea strajei domneşti ; orice strajă, chiar adversară Domnului, pe cît era strajă au privit în unsul lui Dumnezeu pe oaspetele credinţei ei, şi oaspeţii sînt sfinţi chiar pentru popoarele cele mai barbare, necum pentru cele civilizate".

M. EMINESCU
(1881)

ÎN NOAPTEA DE 10 SPRE 11 FEBRUARIE 1866...

„Vor trece veacuri şi nu va exista român căruia să nu-i crape obrazul de ruşine de cîte ori va răsfoi istoria neamului său la pagina lui 11 februarie şi stigmatizarea acelei negre felonii va răsări pururea în memoria generaţiilor, precum în orice an răsare iarba lîngă mormântul vîndutului Domn."

M. EMINESCU
(1882)

Este noaptea cînd „monstruoasa coaliție", cum va numi istoria de-aici înainte cabala împotriva domnitorului legiuit, lucrează perfid și violent și obține detronarea lui Cuza... Cum de-i posibil ? Sînt mai multe răspunsuri, evantaiul variantelor circumstanțial-explicative e bogat și ispitește analiza...

Cînd, la 7 aprilie 1908 — peste 42 de ani, așadar, — e înmormîntat Nicolae Haralambie, general și senator liberal, puțini, înafara oficialilor, își mai amintesc că acesta a fost, cîndva, locotenent domnesc. Colonel pe timpul lui Cuza și, după abdicarea acestuia, locotenent domnesc. Iar cei care-și amintesc tac și rabdă, pentru că, nu-i așa ?, despre morți — numai de bine... Iar cei care-și amintesc și nu tac, între care generalul Coàndă, ministeriabilul Dimitrie Sturdza și vicepreședintele Senatului, Costescu Comăneanu, conform aceleiași cutume, disculpă memoria (împovărată !) a defunctului.

În urma abdicării lui Cuza, se formează o locotenență domnească, alcătuită din generalul N. Golescu (viitor fruntaș liberal și „ministru dinlăuntru"), Lascăr Catargiu și... Nicolae Haralambie, acum, în februarie 1866, colonel, iar cu cîteva ore înaintea rușinoasei nopți : comandantul regimentului de artilerie din garnizoana bucureșteană. Domnitorul îl simpatizează nespus. Domnitorul îi creditează superlativ capacitățile ostășești și caracterul. Domnitorul are urechi să audă necazurile spuse de Haralambie ; nu mai departe decît acum o săptămînă, găsindu-l necăjit și în lipsă acută de bani, că nici hainele de la croitor nu și le poate scoate, domnul îl bate amical pe umăr și-i înaintează suma trebuitoare...

Și totuși. La 10 februarie, printr-o scrisoare anonimă sau printr-un interpus — la cafenea se zvoni a fi vorba de tocmai N. T. Orășanu, redactorul de la Ghimpele — domnitorul e vestit că ființează o conspirație, că Haralambie e unul dintre complotiști și că în noaptea următoare palatul va fi lovit. De bună credință și ostaș pînă în cea mai intimă fibră, Cuza se îndoiește de o atare știre, ba o consideră un denunț demn de disprețul său : „Colonelul Haralambie, trădător ?... Asta nu se poate !" (Mi-amintesc acum de un alt glas ilustru, vestind o sentință asemănătoare : „Tu quosque mi fili Brutus ?!...") Și totuși. La 10 februarie... Domnul cheamă la sine pe maiorul Lecca, un alt favorit și confident, comandantul batalionului de vînători de gardă. Îi ordonă să dubleze paza, adică numărul sentinelelor de la palat ; fără să știe că și maiorul Lecca e unul dintre principalii conspiratori.

Și totuși, în noaptea de 11 februarie, tunurile dirijate de colonelul Haralambie, cu roțile înfășurate în cîlți și paie, alunecă tăcut pe Podul Mogoșoaiei ca niște mogîldețe sinistre dintr-un cortegiu funerar și sînt dispuse împrejurul palatului princiar.

Cînd, în decembrie 1908, peste 42 de ani, așadar, D. Sturdza, e internat într-o „casă de sănătate" din Franța, după ce s-au făcut asupra-i presiuni serioase spre a se retrage din guvern, de la șefia liberalilor și chiar din viața publică, puțini, înafara oficialilor, își mai amintesc că acesta, disculpînd ieri pe generalul Haralambie

Medalie comemorativă 24 ianuarie 1859

— că acest vîrstnic corpolent, amenințat de pleșuvie, cu barbă și mustăți zăpezii și lăcrimînd des în colțul ochilor, mongoloizi, — însuși are trebuința disculpării. Fiindcă atunci, acum, în noaptea de 11 februarie 1866, Sturdza intră cel dintîi în cabinetul de lucru al domnitorului. În vreme ce conjurații, preocupați și grăbiți, silesc pe domn să iscălească abdicarea — actul e semnat pe spinarea unuia dintre ei (: căpitanul Pillat, nume cu predestinare...) — ministeriabilul caută, găsește și intră în posesia întregii corespondențe a lui Cuza și a altor hîrtii importante. (Între acestea, tratativele și scrisorile schimbate de Vodă și Napoleon III în vederea dezrobirii Transilvaniei și Bucovinei !!). Insul procedează ca un șuler de mahala, ingenios și ocrotit de conjurații silitori din budoarul domnesc unde, și dînsul știe, ca tot omul conspirator, că domnul se află nu cu soața, Elena, ci cu Maria Obrenovici, faimoasa, frumoasa și focoasa femeie — iertată îmi fie aliterația... Intrusul procedează nediscriminatoriu, ia cu japca tot ce-i cade-n mînă, și-i cade un tezaur de informații ale căror carate istorice, inteligent și cult și hulpav cum se știe a fi, le va răsfoi și savura în tihnă, le va pune etichete noi și nume noi, ca un Linné levantinic. Doar sîngele (numelui), apă nu se face. Bărbatul de neam nu uită nici azi afrontul de-acum șapte ani cînd, colonelul Pisoschi, invitîndu-l pe colonelul Cuza la întrunirea naționaliștilor (unioniștilor) din casele lui Costache Rolla, în imobilul Cabinetului de Istorie naturală (zis și Elefant, după scheletul unui pachiderm de-aci) viitorul domn a refuzat cu eleganță : „Faceți voi ce credeți, căci pe oricine ați alege dintre ai noștri, eu aprob și semnez cu amîndouă mîinile, numai Mihalache sau Grigore Sturdza să nu fie". Era sătul, adică, aidoma fostului său coleg de la pensionul francez Cunin, din Iași, Costache Negri, de politica de hatîruri și lăcomie întreținută de voievodul Mihail Sturdza ; aidoma și celuilalt partizan al său, Kogălniceanu, care, primul din cei 30 deputați strînși în casele lui